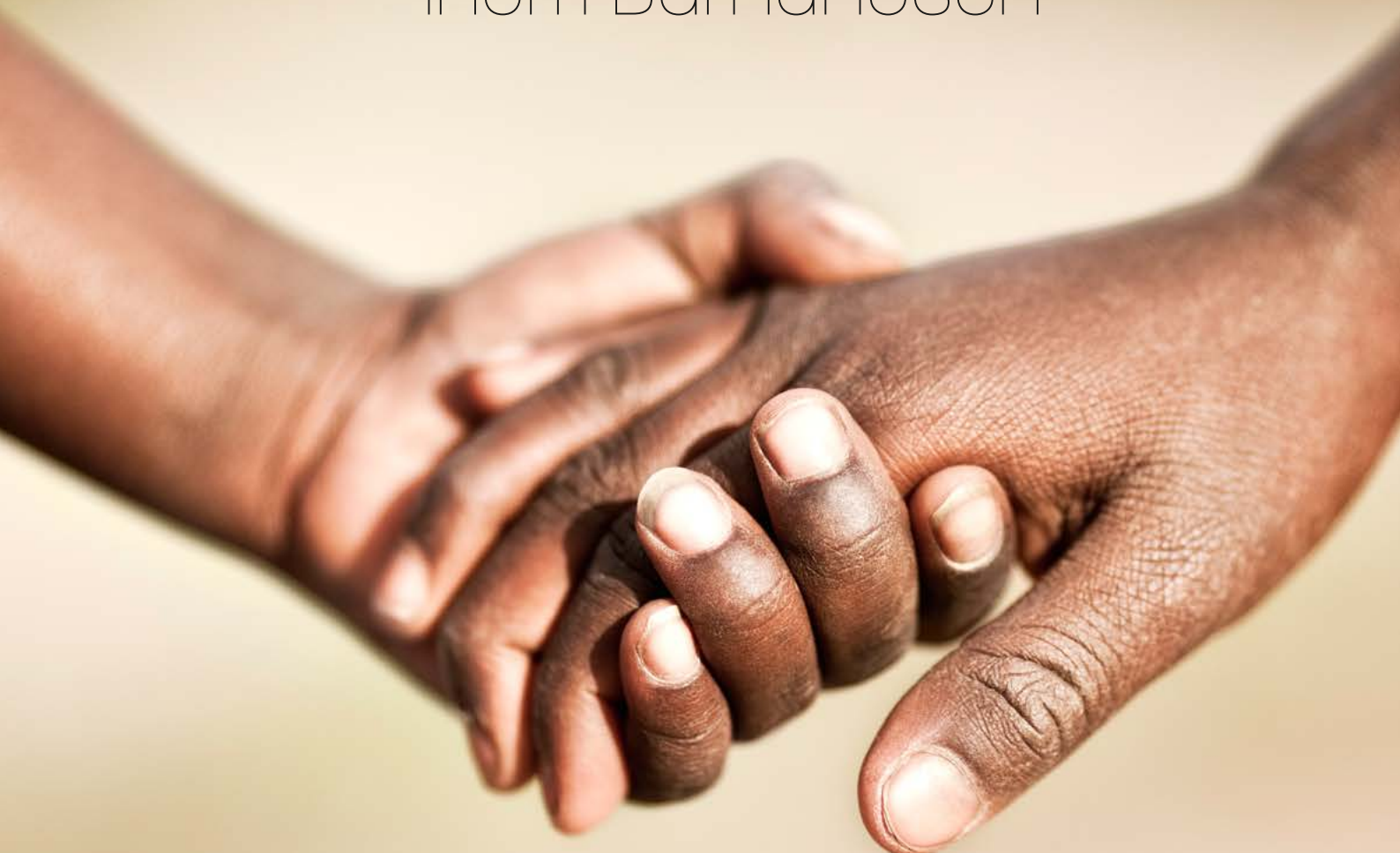

En handbok om hedersrelaterat
våld och förtryck för dig
inom Barnhusen

*Mina händer ömmar, jag rycker i dörren, dörren är låst.
Den låstes för längesen. Tills den dagen jag valde att bryta mig ut.*

Jag blev isolerad. Jag blev kontrollerad. Jag blev slagen. Jag blev fråntagen mina grundläggande rättigheter. Och vilka var det som gjorde detta mot mig? Jo, de som skulle skydda mig allra mest. Min familj. Till slut kände jag hoppet lämna min kropp. Hemma var det ingen som skyddade mig och i skolan var det ingen som såg. Men även när de såg så var det ingen som agerade. Och vad gör det med ett barn?

Att leva under hedersförtryck bryter mot de mänskliga rättigheterna och framförallt mot ett barns rättigheter. Barnkonventionen blev svensk lag i januari 2020. Den handlar om att alla barn har lika värde. För mig gällde aldrig dessa rättigheter, de var bara fina ord på papper. Men räddningen kom! För mig kom den äntligen, och jag kunde för första gången leva på riktigt och andas in friheten.

Till dig som läser detta vill jag säga att min historia inte är dystert. Men jag hade behövt dig tidigare och alla som nu är i samma situation som jag var, behöver dig. Dig som aldrig tillåter att hedersrelaterade normer och värderingar blir en del av ett barns eller ungdoms vardag. Dig som står upp och är en motpol mot våldet och kontrollen. Jag kan inte ändra det förflutna och vad som hänt mig. Däremot kan vi tillsammans förändra framtiden till det bättre för alla barn och unga som riskerar att växa upp som jag gjort – i en hederskontext och med en känsla av hopplöshet. Du och alla andra som möter dessa barn kan vara räddningen. Låt oss vara det, så att inga andra barn och unga ska behöva vänta ut sitt eget helvete eller vänta på en räddning som kanske kommer sen. Låt den komma nu.

Brev författat gemensamt av två unga kvinnor som fått stöd och hjälp från organisationen TRIS – Tjejejs rätt i samhället.

INNEHÅLL

Förord	4	DEL 2	
Inledning	5	YRKESSPECIFIKA DELAR	
DEL 1			
HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK			
Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?	7	Samordnare	21
Barnäktenskapsbrott	9	Sammanställning av stöd till barnahussamordnare vid misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck	21
Könsstympning	10	Stöd vid rådgivning/konsultation	21
Konsekvenser	10	Tipslista inför samråd och barnförhör	21
Riskfaktorer	11	Socialtjänst	23
Råd vid samtal med flickan	11	Förhandsbedömning	24
Råd vid samtal med föräldrarna/vårdnadshavarna	11	Utredning	24
Användning av tolk	13	Förändringsarbete i familjer	25
Föras utomlands mot sin vilja	14	Riskbedömning	26
Vilka drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck och hur?	15	Vid placering	26
Förekomst	15	Rutiner, föreskrifter och handlingsplaner	27
Särskild utsatthet	16	Rättsväsendet	27
Särskilt sårbara grupper	16	Faktorer att beakta i utredningar brott mot barn	28
Särskilda aspekter/utmaningar	16	Översyn av polisens verksamhet	29
Hur mår barnen och de unga?	17	Patriark	29
Att fråga barn om våldsutsatthet	17	Vad säger lagen?	30
Vem är förövaren?	18	Barnkonventionen	30
Skyddade personuppgifter	19	Barnäktenskapsbrott och äktenskapstvång	30
		Barnäktenskap	30
		Könsstympning	31
		Straffskärpningsgrund hedersmotiv	31
		Nya lagar	31
		Hälso- och sjukvård	32
		Praktiska råd vid läkarundersökning vid misstanke om könsstympning	32
		Bilagor	35
		Lagtext och exemplifiering av brott	35
		Ny lagstiftning	38
		Stöd vid rådgivning/konsultation	40
		Tipslista inför samråd och barnförhör	41
		Fördjupningsmaterial	42
		Referenser	43

Dnr: BKV-2020-00066

Produktion: Sandra Skoog

Grafisk form & tryck: LiU-Tryck, Linköping, december 2021 (rev. juli 2023)

Foto: Getty Images. Alla barn och ungdomar är modeller och har inget med rapportens ämne att göra.

Förord

Regeringen har tilldelat Barnafrid, Linköpings universitet, ett uppdrag (S2018/03927/JÅM) att stärka kompetensen om hedersrelaterat våld och förtryck, och dess olika uttrycksformer barnåktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning, hos landets Barnahusverksamheter. Uppdraget har genomförts i samarbete med Länsstyrelsen i Östergötlands Nationella kompetensteam och övriga landets länsstyrelser vid genomförandet av regionala utbildningsinsatser.

Regeringen konstaterar att vid utredningar som gäller hedersrelaterat våld och förtryck krävs särskild kompetens för att kunna väga barnets rättsliga utredningsintresse mot barnets intresse av skydd, omvårdnad och integritet. Flera myndigheter har utvecklat vägledning och stöd för exempelvis polis, åklagare, socialsekreterare och hälso- och sjukvården för att förbättra verksamheternas arbete med hedersrelaterat våld och förtryck. Det nationella kompetensteamet vid Länsstyrelsen i Östergötland har ett nationellt samordningsansvar och har upprättat ett antal handböcker och rapporter kring hedersrelaterat våld och förtryck. Regeringen fastställer att lika viktigt som det är att utveckla kunskap och metoder inom detta område, är det att se till att kunskap och metoder når ut och implementeras i verksamheterna.

Mot bakgrund av detta har Barnafrid, som en del av regeringsuppdraget, upprättat denna handbok. Handboken sammanställer för Barnahuset relevant kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. I slutet av handboken rekommenderar Barnafrid handböcker och metodstöd som är bra för dig som yrkesverksam att läsa och ta del av.

Barnafrid vill rikta ett stort tack till Barnombudsmannen, Länsstyrelsen Östergötland, Jämställdhetsmyndigheten, Polismyndigheten, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Utrikesdepartementet, Åklagarmyndigheten samt den, för uppdraget, sammansatta arbetsgrupp av samordnare för värdefulla synpunkter och bidrag på såväl handbok som uppdraget i stort.

Landets övriga Barnahus, alla föreläsare och andra samverkanspartners tackas för gott samarbete under genomförandet av regeringsuppdraget #enfrågaomheder. Barnafrid vill också tacka TRIS – Tjejers rätt i samhället för hjälp att komma i kontakt med de två unga kvinnor som skrivit inledningsbrevet i handboken. I samband med Barnafrids förnyade regeringsuppdrag (A2020/02662 A2020/02621 (delvis) samt 2021/02395 A2021/02318 (delvis)) har Barnafrid reviderat handboken. Sedan handboken skrevs har ett antal nya straffbestämmelser införts vilka nu har skrivits in i handboken. Forskning har bedrivits och arbetet fortsatt för att fören mot hedersrelaterat våld och förtryck har lett till ytterligare forskning samt stöd för yrkesverksamma vilka har kompletterats handboken. Viss revidering har också skett efter dialog med landets barnahussamordnare genom att tipslistan och handbokens layout har justerats. Arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck fortsätter.

Linköping 2021-12-07

Sandra Skoog, MSc
Utredare
Författare till skriften

Laura Korhonen, professor
Centrumchef
Ansvarig utgivare

Inledning

Handboken vänder sig i första hand till personer som arbetar inom Barnahus och möter barn och unga som blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Den är indelad i olika avsnitt där första delen ska ses som ett gemensamt avsnitt medan övriga delar är mer inriktade mot respektive profession inom Barnahus. Många av de frågor som är aktuella i en yrkesgrupp är dock också aktuella i andra yrkesgrupper.

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett mångsidigt problem som kräver att myndigheter samverkar. Utredningarna kräver särskild kompetens för att kunna tillgodose barnets behov av skydd, omvårdnad och integritet och samtidigt ha en hög rättslig kvalitet. Barnafriids utvärdering av Barnahuset visade på brister gällande barn som har blivit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.¹ Genom ökad kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck inom Barnahuset kan barnen erbjudas ett mer likvärdigt bemötande, stöd och skydd. Kompetensutvecklingen bidrar även till en högre rättslig kvalitet. Barnahuset har en viktig roll för barnet som blir utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck.

Med handboken vill vi ge yrkesverksamma ett verktyg i deras dagliga arbete. Vår förhoppning är att den ska ge en djupare förståelse för hedersrelaterat våld och förtryck, samt konkreta tips att ta med sig i arbetet med utsatta barn. Samverkan är A och O i dessa ärenden, och genom att ta del av hur olika professioner på Barnahuset arbetar med hedersrelaterat våld och förtryck är vår förhoppning att förståelsen och kunskapen om varandras arbete fördjupas.

Handboken utgår från befintliga svenska utredningar, kunskapssammanställningar och handböcker. Inte på något sätt ska denna sammanställning ses som heltäckande. Varje barn är unikt. Varje ärende är unikt. Att tro att vi kan fånga alla ärenden i en skrift är att underskatta komplexiteten i dessa frågor. Det är viktigt att handläggare och utredare känner sig trygga i sin roll och sin kunskap – och när de känner att kunskapen inte räcker till – be om hjälp.

”En grundprincip vid handläggning av ärenden rörande olika former av brott mot barn är att barn ska skyddas från ytterligare övergrepp, påtryckningar eller repressalier, samt att bli lyssnat på och tillförsäkras skydd. Ansvariga myndigheter ska samordna sina åtgärder i inledningskedet för att undvika att man råkar hindra eller försvåra varandras åtgärder, respektera varandras roller och ansvar, medverka till att respektive utredning handläggs skyndsamt samt erbjuda barnet och dess familj nödvändig vård, behandling och stöd.”²

I denna handbok avses med barn alla under 18 år. Vi har valt att för enkelhetens skull använda den könsneutrala termen *barn* och *hen* samt att enbart använda begreppet *familjen* men avser då även enskilda personer, släkt eller andra liknande grupper som utövar hedersrelaterat våld och förtryck.

1 Barnafrid (2019). *Slutrapport utvärdering av Barnahuset*. Barnafrid. Linköpings universitet.

2 Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum Göteborg (2018). *Brott mot barn – Åklagarens handbok*. Sida 6

DEL 1

HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK

Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?

År 2014 ratificerade Sverige Istanbulkonventionen som är det första juridiskt bindande, regionala instrumentet om våld mot kvinnor i Europa.³ Det konstateras att hedersrelaterat våld och förtryck är en allvarlig kränkning av flickors och kvinnors mänskliga rättigheter och att återupprättandet av heder aldrig kan betraktas som ett rättfärdigande av någon våldshandling. Alla människor har, enligt FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.⁴ Det här gäller inte bara vuxna utan även barn. Barnkonventionen är sedan 1 januari 2020 svensk lag vilket innebär att barns rätt till liv och hälsa har skärpts. Enligt barnkonventionen ska traditionella sedvänjor som skadar barnet avskaffas. Utifrån detta betraktas hedersrelaterat våld och förtryck som brott mot mänskliga rättigheter och svenska lagar. Enligt delmål 5.3 i Agenda 2030 ska alla skadliga sedvänjor såsom barnäktenskap, tidiga äktenskap och tvångsäktenskap samt kvinnlig könsstympning avskaffas. Sedan 1 januari 2020 har barnkonventionen blivit svensk lag och innebär bland annat att Sverige har en skyldighet att skydda minderåriga från våld.

Hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer tvångsäktenskap, barnäktenskap och könsstympning av flickor, har en hel del likheter med de mekanismer som ligger till grund för mäns våld mot kvinnor. Men för att kunna möta de unga flickor och pojkar som blir utsatta för hedersrelaterat våld krävs det dock att vi belyser problematiken och ser deras specifika behov.⁵ På nationell nivå återfinns arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck inom ramen för den nationella jämställdhetspolitiken. Den tioåriga nationella strategin från 2017, *”Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid”*, omfattar mäns våld mot kvinnor, inklusive

hedersrelaterat våld och förtryck, samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål.⁶

Hedersrelaterat våld och förtryck har uppmärksammats under ett antal decennier och även om det idag saknas en gemensam definition som används av alla aktörer beskrivs det ofta på liknande sätt. Begrepp som hederskultur, hederskontext och hedersrelaterat sammanhang används för att beskriva miljöer där hedersrelaterat våld och förtryck förekommer. I handboken utgår vi från regeringens definition i propositionen om ett ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.⁷

”Med hedersrelaterat våld och förtryck avses att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen. Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. De patriarkala föreställningarna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen rörande klädsel, umgänge och rörelsefrihet till begränsningar i val av utbildning, arbete, äktenskap och äktenskapskillnad. I sin mest extrema form kan hedersnormerna leda till allvarlig brottslighet såsom till exempel hot om våld och våld, inklusive dödligt sådant. För de individer som försöker trotsa kontrollen kan följderna bli allvarliga. Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas av att det finns ett starkt kollektivistiskt inslag, ofta i en familj och släkterelation, som bland annat innebär att individens intresse och handlingar anses vara underordnat familjens intresse och att individens sexualitet och intima relationer är hela familjens angelägenhet som kan påverka familjens anseende. Hedersnormerna grundar sig i en föreställning om heder som inte delas av

3 Europarådet (2011) *Konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet*, Istanbul 11 maj 2011

4 Förenta nationerna (1948) *Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*

5 Länsstyrelsen Östergötland (2020). *Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta.*

6 Regeringen (2016) *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid. Regeringens skrivelse 2016/17:10*

7 Justitiedepartementet (2020). *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. (Regeringens proposition 2019/2020:131 s. 24)*

övriga samhället och som strider mot principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Till hedersnormerna hör bland annat uppfattningen att familjens rykte och anseende är avhängigt kvinnliga familjemedlemmars kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal.”

Hedersrelaterat våld och förtryck tar sig kollektiva uttryck och bygger på starkt patriarkala och heteronormativa föreställningar om sexualitet. Familjens, släktens eller gruppens anseende överordnas individens rättigheter, och deras ära och rykte påverkas starkt av individens handlingar eller påstådda handlingar.^{8,9} Individens handlingar, eller påstådda handlingar, anses påverka hela familjens rykte varför de val som individen ställs inför är en angelägenhet för hela familjen. Det finns ett starkt gruppcentrerat skamtänkande. En familjs heder bygger på det rykte som omger familjen och det kan därför räcka med att ett dåligt rykte sprids för att hedern ska anses vara skadad. På samma sätt kan man se mellan fingrarna med ett icke önskvärt beteende så länge det kan hållas hemligt inom familjen. Det kan vara först när handlingen eller informationen blir offentlig som familjen anser att skadan är skedd och bestraffningen måste ske. Familjen är den som utövar kontrollen och den kan handla om allt från vardagliga former av begränsningar i barnets liv, såsom val av fritidsaktiviteter, kläder, vänner, till större livsval som partner och utbildning.¹⁰ Familjen anser att den har mandat att kontrollera barnets oskuld och att hen lever upp till den oskuldsnorm som råder. I familjen råder det ingen tvekan om vilka reglerna är. De är att betrakta som grundvärderingar och bryter man mot dem förlorar man sin heder.¹¹

Hedersförtryck förekommer inom många kulturer och traditioner. Forskning visar på ett samband mellan religiositet och hedersrelaterat våld och förtryck, men det saknas samband med någon specifik religion.¹² Det är viktigt att ha i åtanke att personer med bakgrund i en kultur där det förekommer föreställningar om heder inte behöver sympatisera med vare sig idéer om familjens heder framför individens rättigheter, eller med hedersmotiverad användning av våld.¹³

Könsstypning, äktenskapstvång och barnäktenskap är sedvänjor som anses vara ett uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck. Sedvänjorna har sin grund bland annat i föreställningen om att mäns och familjers heder är avhängig kvinnors och flickors sexuella beteende. Arrangerade äktenskap har inte sällan starka inslag av påverkan och det kan vara svårt att avgöra om det fråga om ett tvångsäktenskap. Att gå emot familjens tradition och önskemål kan för den enskilda flickan eller kvinnan, och även för unga män, vara så kännbart att det i praktiken inte är ett möjligt alternativ.¹⁴

Utsatt för hedersrelaterat våld

- Att vara tvungen att alltid gå direkt hem efter skolan.
- Att inte få ha vänskapsrelationer med det motsatta könet.
- Att inte få välja vad man vill studera efter grundskolan.
- Att tvingas bevaka och kontrollera vad ens mamma eller syster gör.
- Att luras att åka till föräldrarnas hemland för att giftas bort mot sin vilja.
- Att tvingas gifta sig med någon av motsatt kön trots att man är homosexuell.
- Att bli betraktad som familjens och släktens stora skam om man bryter mot reglerna.
- Att bli utfryst ur familjegemenskapen.
- Att bli hotad.
- Att bli misshandlad.
- Att bli uppmanad att begå självmord.
- Att riskera att bli mördad.
- Att tvingas lämna sin familj.

Figur 1: Olika sätt att utöva hedersrelaterat våld och förtryck¹⁵

Det är viktigt att betona att situationen för alla barn och unga som lever under hedersrelaterat våld och förtryck inte ser likadan ut och också är föränderlig. Att ett barn får välja vad man vill studera efter grundskolan behöver inte innebära att hen inte lever under hedersrelaterat våld och förtryck. Livssituationen är föränderlig och kan komma att ändras över tid.

8 Björktomta, S. (2019). Honor-Based Violence in Sweden – Norms of Honor and Chastity. *Journal of Family Violence* (2019) 34:449–460

9 Kaldal, A. & Kankaanpää, E. (2015). *Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del I: En kränkning av barn och ungas rätt till integritet?* Juridisk tidskrift, volym (4), 767–781.

10 <https://www.jamstalldohetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/hedersrelaterat-vald-och-fortryck> 191023

11 Wikan U (2003). *En fråga om heder*.

12 Baianstovu, R., Strid, S., Cinthio, H., Särnstedt, E. & Enelo, J-M, (2018). *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Del I – Sammanfattning av de kvalitativa och de kvantitativa delstudierna i Stockholm*.

13 Socialstyrelsen (2011). *Väld. Handbok om socialnämndens arbete för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*

14 *Skr. 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer*

15 Socialstyrelsen (2014). *Vänd dem inte ryggen. Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck*

BARNÄKTENSKAPSBROTT

Äktenskapstvång ses i Sverige som ett uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck. Tvångsäktenskap framställs ofta som något som har sin grund i religion och kultur, och som främst förekommer i muslimska länder. Forskning visar dock att flera minoritetsgrupper utövar arrangerade äktenskap och att det förekommer inom alla religioner.¹⁶

Sedan den 1 juli 2014 är det olagligt att tvinga någon att gifta sig vare sig det är under hot, eller genom att man utnyttjar personens utsatta situation.¹⁷ Det är också förbjudet att lura någon att åka utomlands i syfte att personen ska giftas bort.¹⁸ Lagen gäller såväl barn som vuxna. I Socialstyrelsens uppföljning *Frihet och familj* av personer som hotats av hedersrelaterat våld och befann sig på skyddat boende visade att 70 % av de placerade befann sig på det skyddade boendet på grund av att de själva inte fick välja sin partner.¹⁹ De flesta hade också utsatts för fysiskt våld. Ungefär 90 % av de intervjuade var kvinnor och ungefär hälften av dem under 20 år.

Den 1 juli 2020 skärptes lagen om tvångsäktenskap enligt Brottsbalkens 4 kap 4 § c 3 st på så sätt att barnet inte längre behöver vara utsatt för hot eller befinna sig i en utsatt situation för att gärningspersonen ska kunna straffas för barnäktenskapsbrott. Den som förmår eller tillåter ett barn att gifta sig eller ingå

ett äktenskapsliknande förhållande kan straffas.²⁰ Det har fram till 1 juli 2022 polisanmälts 148 barnäktenskapsbrott. Den 13 april 2022 kom den första domen vid Västmanlands tingsrätt för barnäktenskapsbrott då två 17-åringar tvingats ingå äktenskap. Pojkens föräldrar dömdes för brottet. Om flickans föräldrar gjort sig skyldig till brott gick inte att utreda då de inte var boendes i Sverige. Föräldrarna till pojken dömdes till villkorlig dom och dagsböter.²¹ I handbokens bilaga 2 finns mer utförlig information om de lagstiftningsförändringar som infördes 1 juli 2020.

Sambandet mellan att inte få välja sin partner och barnmisshandel visades också i den kartläggning som genomfördes av Stiftelsen Allmänna Barnhuset av skolelever i årskurs 9 i grundskolan samt årskurs 2 på gymnasiet.²² 88 % av barnen uppgav sig ha blivit utsatta för någon form av barnmisshandel under sin uppväxt. Rapporten betonar vikten av att:

- **Informera!** Barnen har rätt att få information om sina rättigheter, att få veta vad våld är och vart de kan vända sig för att få skydd och stöd.
- **Fråga!** Direkta frågor kan underlätta för barnet att våga berätta. Rapporten föreslår att det ofta är bra att kombinera informationen med en fråga. Exempelvis; alla människor har rätten att bestäm-

16 <https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/tvangsaektenskap-och-barnaektenskap/> 200212

17 4 kap 4c § BrB

18 4 kap 4d § BrB

19 Socialstyrelsen (2007). *Frihet och familj. En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld.*

20 4 kap 4c § BrB

21 TR B2094-21 Västmanland tingsrätt

22 Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2018). *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin partner.*

ma över vem de vill leva med. Känner du att du får välja vem du vill leva med när du blir vuxen?

- **Lyssna, stötta och slå larm!** Genom att lyssna och låta det ta tid underlättar man för barnet. När barn berättar att de blir utsatta är det viktigt att lyssna lugnt. Som vuxen kan man behöva hålla tillbaka sina känslor. Ställ frågor till barnet och visa att du tror på hen.

Sedan den 1 januari 2019 är det förbjudet att erkänna utländska barnåktenskap oavsett vilken anknytning personerna hade till Sverige när äktenskapet ingick.²³ Det spelar inte heller någon roll hur gamla de är när frågan prövas i Sverige. Socialstyrelsen menar i deras analys av socialtjänstens handläggning, att flickor löper större risk för barnåktenskap än pojkar då barnåktenskap som företeelse kan ha en tydlig koppling till hedersrelaterat våld och förtryck.²⁴

KÖNSTYMPNING

Könsstympning är en sedvänja som sker i en hederskontext och har praktiserats i över 2 000 år.²⁵ Enligt Agenda 2030 delmål 5.3 ska könsstympning ses som en skadlig sedvänja som ska avskaffas. Uppgifterna om hur många flickor och kvinnor som är könsstympade i världen varierar. Enligt UNICEF handlar det om omkring 3,9 miljoner flickor som könsstympas varje år.²⁶ Sedvänjan är främst förekommande i 30 länder i Afrika och Mellanöstern, med länderna Somalia (andelen könsstympade flickor 98 %), Guinea (97 %), Djuibouti (93 %) och Sierra Leone (90 %) som de länder där flest flickor könsstympas. I Sverige uppskattade Socialstyrelsen att det år 2021 befann sig cirka 68 000 kvinnor och flickor i Sverige som kan ha utsatts för könsstympning. Andelen flickor som riskerar att utsättas bedömdes mellan ca 13 000–23 000. Antalet är ungefärliga. Socialstyrelsen konstaterar att de kvinnor och flickor som ingår i uppskattningen inte är en homogen grupp samt att det finns flera orsaker till att det är svårt att ge exakta siffror.²⁷

I Socialstyrelsens Inventering av vård för flickor och kvinnor som har varit utsatta för könsstympning framkommer att 5000 flickor och kvinnor med diagnosen könsstympning sökt vård inom öppen respektive slutna specialist- eller förlossningsvård mellan 2012 och 2018. Av dessa konstateras att tio flickor under 18 år är födda i Sverige. Flickor under

18 år söker inte i lika stor utsträckning vård för sin könsstympning som kvinnor i fertil ålder där kommande förlossning är en vanlig orsak för kontakt med vården. Antalet vårdsökande har ökat under åren som har kartlagts men det konstateras att en stor del av de flickor och kvinnor som har varit utsatta för könsstympning inte söker vård när de behöver det. Vanliga orsaker som nämns är en rädsla för stigmatisering, det sociala trycket eller att den utsatte saknar kunskap om att det finns vård att erbjudas. Vården som erbjuds är bland annat samtal, vulvplastik och annan rekonstruktion av vulva eller perineum. Slutligen konstateras att det finns brister i kvaliteten på vården som erbjuds och vården är inte heller lika tillgänglig för alla flickor och kvinnor.²⁸

WHO delar in könsstympning i fyra olika typer.²⁹

- **TYP I.** I typ I, också kallad klitoridektomi, skärs klitoris och/eller klitorisförhud helt eller delvis bort. Cirka 80–85 % av samtliga flickor och kvinnor som är könsstympade har utsatts för denna typ av könsstympning.
- **TYP II.** Vid typ II skärs, utöver klitoris, även de inre blygdläpparna och ibland också de yttre blygdläpparna bort.
- **TYP III.** Innebär att både klitoris och de yttre och inre blygdläpparna tas bort och att man syr ihop blygdläpparna så bara en liten öppning lämnas för urin och menstruation. Även kallad infibulation.
- **TYP IV.** En annan variant, kallad typ IV, innebär andra former av procedurer som skadar det kvinnliga könsorganet, exempelvis att klitoris prickas med ett vasst eller spetsigt föremål.

I dessa olika typer av könsstympning kan man också se flera underkategorier, som är viktiga för medicinsk klassificering. Det är också viktigt att poängtera att det är stor variation i ingreppens omfång och hur de utförs, ålder på flickan/kvinnan, läkningsprocessen och anatomiska variationer.³⁰ Sedvänjan har varit olaglig i Sverige sedan 1982. Den 1 maj 2020 avskaffades preskriptionstiden för könsstympningsbrott som begåtts mot barn.

Konsekvenser

Såväl övergreppet som sker i samband med könsstympningen som de konsekvenser ingreppet innebär,

23 Förbud mot erkännande av utländska barnåktenskap 2018/19:CU4

24 Socialstyrelsen (2019). *Barn som kommer till Sverige och uppges vara gifta. Analys av socialtjänstens handläggning.*

25 www.UNICEF.se

26 www.UNICEF.se

27 Socialstyrelsen (2023). *Uppskattning av antalet kvinnor och flickor i Sverige 2021 som kan ha varit utsatta eller riskerar att utsättas för könsstympning.* Art.nr: 2023-6-8599

28 Socialstyrelsen (2021). *Inventering av vård för flickor och kvinnor som har varit utsatta för könsstympning Slutrapport – november 2021*

29 WHO, 2018

30 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade.*

kan vara förenade med fysiskt och psykiskt lidande. Konsekvenserna kan bli bland annat:^{31,32}

- Extrem smärta och kraftig blödning under ingreppet
- Psykologiska traumareaktioner
- Extrem smärta under läkningsprocessen
- Svårigheter och smärta när flickan ska kissa
- Uttorkning sekundärt till miktionsmärta
- Stora svårigheter och smärta vid menstruation
- Återkommande urinvägsinfektioner
- Sexuella smärtor och svårigheter
- Förlossningskomplikationer

Riskfaktorer

Nedan följer att antal riskfaktorer att vara uppmärksam på. Informationen är hämtad ur Länsstyrelsen Östergötlands handbok *Våga se* som anger följande riskfaktorer att uppmärksamma.³³ En riskfaktor kan aldrig ses som ett konstaterande – det är viktigt att man som yrkesverksam gör en samlad bedömning utifrån all information runt flickan.

- Familjens grad av integration i samhället
- Att flickans mamma eller systrar är könsstympade
- Frånvaro från skolundervisning i sex och samlevnad kan vara i risk, eftersom detta kan bero på föräldrarnas önskan att hålla flickan okunnig om sin kropp och sina rättigheter
- Flickors ålder; könsstympning sker vanligaste i åldern 4–14 år, men kan ske även under spädbarnstiden
- Mödrarnas utbildningsnivå. I en studie med intervjuer av 120 unga föräldrar i Sudan visade att signifikant fler av de högutbildade kvinnorna inte ville låta deras döttrar genomgå ingreppet³⁴

Råd vid samtal med flickan

Råd vid samtal med flickan vid misstanke om könsstympning utifrån *Våga se* handboken:³⁵

- Sitt i ostörd, trygg miljö.
- Använd enkelt språk som flickan kan förstå.
- Var inte dömande – betona att det är en sedvänja som är olaglig och medför hälsorisker men att det inte är flickans skuld.

- Var lyhörd för att flickan kan vara lojal mot sina föräldrar.
- Förklara tydligt att könsstympning av flickor och kvinnor är olagligt i Sverige och att lagen kan användas för att hjälpa familjer att skydda flickor.
- Informera om tystnadsplikten och att vårdnadshavare inte kommer informeras oavsett flickans ålder när det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att flickan lider men (för socialtjänsten se 26 kap 1§ OSL) eller när det kan antas att den unge skulle lida betydande men om uppgiften röjs (för hälso- och sjukvård se 12 kap 3 § OSL).
- Informera om att hon kan få hjälp med att slippa smärtor och obehag som följer av könsstympningen och hon ska erbjudas möjlighet till hjälp och behandling.
- Tänk på att flickan själv inte behöver vara medveten om att hon har blivit utsatt för könsstympning och att samtal om kvinnors underliv kan upplevas vara ett tabubelagt område.

Råd vid samtal med föräldrarna/vårdnadshavarna

Ibland kan det behövas ett samtal med vårdnadshavare kring frågor som rör könsstympning. Före samtalet är det viktigt att man som yrkesverksam har bedömt om det medför några risker för barnet att genomföra ett sådant samtal med föräldrarna och se till att ha en plan för det fortsatta arbetet beroende på utfallet av samtalet. I detta samtal är det viktigt att sitta i en ostörd, trygg miljö och använda sig av ett språk vårdnadshavaren förstår. Ställningstagande till behov att samverka exempelvis med en person från hälso- och sjukvården när socialtjänsten har samtal med föräldrarna bör göras.³⁶

Handboken *Våga se* föreslår att samtalet kan inledas på följande sätt:³⁷

”Som personal är det viktigt att ta upp frågor om könsstympning av flickor och kvinnor, Jag vet att du/ni kommer från ett land där det förekommer att man låter könsstympta sina flickor...

När jag tar upp detta ämne, är det för att det är viktigt att förebygga att flickor och kvinnor könsstympas. Om det inte har hänt så tänker jag informera om konsekvenser för hälsan och om den svenska lagstiftningen. Om det redan har hänt, kommer jag att be-

31 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*.

32 Berg, C. R., Underland, V. (2013) *The Obstetric Consequences of Female Genital Mutilation/Cutting: A Systematic Review and Meta-Analysis*. Obstetrics and Gynecology International, Vol.2013, pp.1-15.

33 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*.

34 Almroth L, Almroth-Berggren V et al. (2001). *A community based study on the change of practice of female genital mutilation in a Sudanese village*. *International Journal of Gynaecology and Obstetrics*.

35 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*.

36 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*.

37 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*. S 18-19

rätta om möjligheterna till vård, stöd och behandling inom hälso- och sjukvården”.

Förslag på frågor till vårdnadshavare:

Handboken *Våga Se* är en vägledning för yrkesverksamma som kan komma att träffa på flickor som blivit eller riskerar att bli könsstympade. I denna rekommenderas att följande frågor ställs:³⁸

- Är det vanligt att flickor utsätts för könsstympning i er familj/släkt? Berätta om traditionen. När gör ni det? Vem i din familj bestämmer om flickor ska genomgå ingreppet? Vem utför det? Har du tänkt på varför det är viktigt i din familj? Vad händer med flickan/den unga kvinnan efter ingreppet? Vad uppnår flickan/den unga kvinnan genom att könsstympas?
- Vad tänker du/ni om könsstympning?
- Om familjen beslutar att flickan/den unga kvinnan inte ska könsstympas/omskäras, hur kommer det påverka familjen och flickan?
- Vad tänker din familj i ursprungslandet om de svenska lagarna mot könsstympning/omskärelse?
- Hur vill du/ni skydda er flicka så att inte någon annan könsstympas/omskär henne, eventuellt under lovet på utlandsresa?
- Flickor som är könsstympade/omskurna kan lättare få infektioner i underlivet. Detta beror på att det är mer naket och öppet ifall vävnad avlägsnas. Om flickan har blivit utsatt för infibulation kan det hindra att urin och menstruationsblod kommer ut som det ska, är detta något ni känner till?
- Några av dem som blivit könsstympade/omskurna, upplever att det tar lång tid att kissa och/eller att det är smärtsamt och svårt. Är det något din dotter kan vara plågad av/eller något du känner igen?
- Många tror att de problem de har i livet, som ”alltid” funnits där, inte kan tas upp. I många fall finns det hjälp att få. Jag vet inte hur det är för er, men har ni pratat om att det finns hjälp att få om det behövs?

Det är också viktigt att man i samtalet funderar kring vilka termer som används. Ordet könsstympning kan för vissa vara lika med infibulation (typ III) och inte med könsstympning av typ I och typ II.³⁹

Informera om:

- Lagstiftningen i Sverige
- Socialtjänstens utredningsskyldighet
- Vad misstanken grundar sig på

- Om föräldrarna säger att de inte tänker könsstympa sin dotter fråga också om hur de kom fram till beslutet

Ibland kan det vara så att föräldrarna själva inte vill utsätta sina flickor för könsstympning men att de känner sig tvingade till sedvänjan. Det är därför också viktigt att lyssna på föräldrarna och erbjuda dem stöd vid en eventuell utlandsresa. Länsstyrelsen Östergötland har tagit fram könsstympningspass som föräldrarna kan erbjudas att ta med på sin resa utomlands.⁴⁰ Könsstympningspasset kan användas som ett informationsdokument och som ett stöd att stå emot eventuella påtryckningar från släkt och nätverk i föräldrarnas/familjens ursprungsland. Könsstympningspasset innehåller information om svensk lagstiftning gällande brottet, olika typer av könsstympning samt konsekvenser av könsstympning. Passet finns på flertalet språk och kan laddas ner från Länsstyrelsen Östergötlands hemsida. Könsstympningspasset ska ses som en av flera insatser riktade mot föräldrarna.

Ur 12 kap. 3§ Offentlighets- och Sekretesslagen (2009:400) (OSL):

3§ Sekretess till skydd för en enskild gäller, om den enskilde är underårig, även i förhållande till dennes vårdnadshavare. Sekretessen gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne enligt 6 kap. 11§ föräldrabalken har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör den underåriges personliga angelägenheter, såvida inte

1. det kan antas att den underåriga lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren, eller
2. det annars anges i denna lag.

Om sekretess inte gäller i förhållande till vårdnadshavaren förfogar denne enligt 2§ ensam eller, beroende på den underåriges ålder och mognad, tillsammans med den underåriga över sekretessen till skydd för den underåriga.

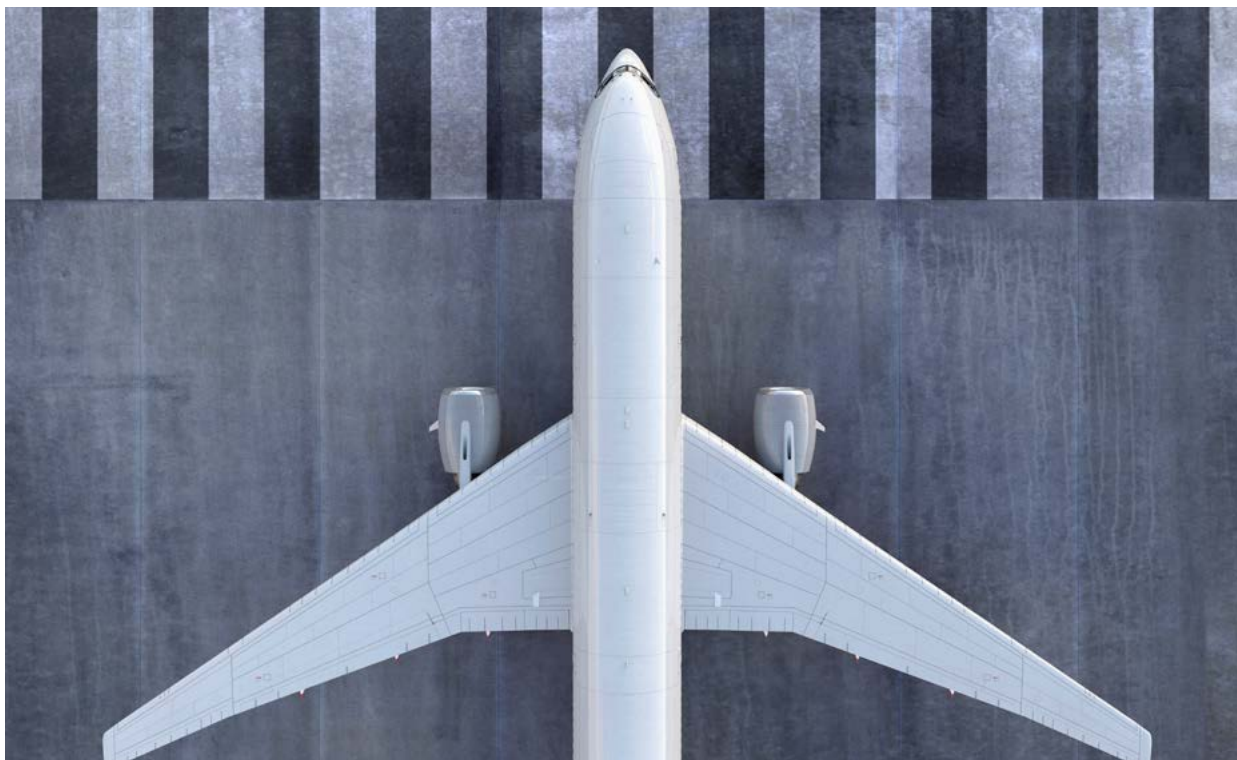
Figur 2. Lagtext om sekretess mot vårdnadshavare

Sekretessen gentemot vårdnadshavarna gäller bland annat om det kan antas att den underåriga skulle lida betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. Det kan exempelvis röra sig om en allvarlig psykisk eller fysisk skada om uppgiften lämnas ut. Det anses inte tillräckligt att den underåriga tycker det är obehagligt att uppgiften lämnas ut, eller att den underåriga tror att vårdnadshavaren kommer att

38 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*. S 18–19

39 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*.

40 <https://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/tjanster/publikationer/konsstympningspass---svenska.html> hämtad 191025

vidta åtgärder som han eller hon motsätter sig, men som inte anses kunna medföra betydande men.⁴¹

ANVÄNDNING AV TOLK

Det är viktigt att barnet förstår vad som sägs i samtalet. Om det finns en oro för att barnet inte förstår tillräckligt god svenska bör en tolk anlitas. Vid hedersrelaterat våld och förtryck finns ofta en stark kollektiv press och det är viktigt att säkerställa att tolken inte utgör en risk för barnet. Vid användandet av en tolk är det viktigt att tänka på följande:

- Säkerställ att tolken och barnet förstår varandra. Berätta för tolkförmedlingen vilket land barnet kommer ifrån och eventuell dialekt.
- Använd telefontolk från annan ort när det finns risk att tolk och barnet känner till varandra. Det gäller såväl nuvarande vistelseort men också stad i ursprungslandet.
- Om tolken har fungerat väl, boka gärna samma tolk vid nästa tillfälle.
- Om det finns misstanke att tolken framfört felaktig information till barnet följ upp detta. Har samtalet spelats in kan en annan tolk anlitas för att granska samtalet.

Innan samtalet med barn kan det vara viktigt att upplysa tolken om;

- Att det är viktigt att tolken bara översätter det som sägs så ordagrant som möjligt. Det vill säga, att

tolken inte lägger till egna förtydliganden, följdfrågor, uppsummeringar och liknande. Frågornas formulering och uppbyggnad ska inte ändras eftersom det är viktigt i samtal med barn att frågor ställs på ett visst sätt. Om förhållaren ställer en öppen fråga så ska tolken inte ändra till en mer direkt/ledande formulering.

- Tolken bör använda samma betoningar som personen som tolkas och inte heller lägga till egna gester eller kroppsspråk eftersom detta kan komma att påverka barnet (vid platstolkning).
- Det är viktigt att tolken säger till förhållaren om det är någonting hen är osäker på eller som är svårtolkat. Det kan till exempel handla om ord som kan ha flera innebörder.
- Att eventuellt informera i förväg om att samtalet kan komma att handla om känsliga ämnen så att tolken är förberedd på detta och inte blir obekväm om ett barn berättar om utsatthet.
- Gå igenom sekretessen med tolken före samtalet med barnet.

Innan samtalet är det viktigt att informera barnet:

- Ge åldersanpassad information till barnet om tolkens roll i samtalet, exempelvis att tolken är där för att hjälpa dem att förstå varandra.
- Att barnet ska säga till om tolken säger någonting som de har svårt att förstå.

41 Socialstyrelsen (2016). *Våld Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*.

- Säkerställ om möjligt med barnet att hen säger till om hen och tolken känner varandra och om det är något som inte fungerar bra. Kom överens med barnet före samtalet att barnet ska visa tecken om hen vill bryta samtalet.

FÖRAS UTOMLANDS MOT SIN VILJA

Det förekommer att barn och unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck förs utomlands eller kvarhålls utomlands mot sin vilja. Det kan till exempel handla om att barnet ska giftas bort eller om så kallade uppfostringsresor. Under 2022 inkom 65 ärenden till UD som rörde 120 individer, varav 75 barn. I 12 av ärendena hade det funnits uppgifter om en konkret risk för barn- eller tvångsäktenskap för personen eller personerna. I 12 av ärendena hade det funnits uppgifter om att det rört sig om en så kallad uppfostringsresa. Socialtjänsten hade haft kännedom om individen eller individerna i 29 av ärendena och i 13 av ärendena hade polis/åklagare varit inkopplade.

När det kommer till s.k. uppfostringsresor rör det sig framför allt om resor till Kenya och Somalia. Resorna, som i Somalia kallas Dhaqan Celis handlar ofta om att ungdomar som anses ha blivit för "västerländska", eller som kanske har hamnat i kriminella miljöer eller börjat använda droger skickas utomlands för att "omvändas". Ofta luras de av den egna familjen till att tro att de ska åka på semester i hemlandet. Men väl där beslagtas passhandlingar och de unga överlämnas till släktingar eller blir inlåsta på en slags uppfostringsanstalter. De riskerar även att drabbas av såväl fysiskt som psykiskt våld.

Det är ofta förknippat med olika svårigheter att bistå ett barn som förts utomlands. Därför är det viktigt att agera förebyggande för att förhindra att barn och unga förs ut ur Sverige i syfte att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. I det fall en myndighetsperson eller enskild har oro för ett barn som har förts eller riskerar att föras utomlands kan kontakt tas med UD. I det fall barnet har hunnit föras utomlands finns det verktyg och upparbetade tillvägagångssätt för att försöka få tillbaka hen till Sverige. Beroende på vilket land barnets förts till finns olika internationella regelverk som kan aktualiseras, exempelvis Haagkonventionen. Gäller regelverket i det land som barnets förts till inleder UD ett samarbete med det andra landets centralmyndighet. Många av ärendena gällande bortförda barn sker dock i länder som där dessa regelverk inte gäller.⁴² Om barnet utsätts, eller riskerar att utsättas, för hedersrelaterat våld och förtryck i utlandet så kan hen kontakta svenska ambassaden eller UD för att undersöka vilka möjligheter som finns att få hjälp att komma hem till Sverige. I arbetet i länder där internationella regelverk saknas har den svenska utrikesförvaltningen

framför allt en samordnande roll och fungerar som kontaktlänk mellan barnet och myndigheter i Sverige. UD i Stockholm har kontakt med myndigheter i Sverige medan den berörda ambassaden upprättar direktkontakt med barnet samt myndigheter och organisationer i vistelselandet när det behövs.

Flera olika myndigheter kan involveras i ett ärende som hanteras av UD. Utrikesdepartementet har inga utredande befogenheter och är beroende av socialtjänstens utredande verksamhet och bedömningar kring individens situation. I alla ärenden som rör barn kontakter UD socialtjänsten i barnets hemkommun. Hemkommunen kontaktas ofta också när det gäller vuxna efter personens medgivande. Samverkan i dessa ärenden är därför avgörande.

UD lyfter fram följande medskick vid ärenden där barn förs utomlands mot sin vilja.

- Om det finns vetskap eller misstanke om att ett barn har först ut ur landet i en hederskontext kontakta gärna familjekonfliktsektionen på UD.
- Utrikesdepartementet är beroende av socialtjänsten för bedömning av barnets situation. Om möjlighet finns för barnet att återvända blir det ofta aktuellt för hemkommunen att göra en bedömning gällande försörjningsstöd för repatrieringskostnader d.v.s. hemresebiljett och ev. nytt pass för barnet. Frågan om mottagande vid återvändande aktualiseras i majoriteten av ärenden.
- Som huvudregel krävs båda vårdnadshavares medgivande för att utfärda pass till barn. Om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas eller andra särskilda skäl får pass utfärdas utan medgivande från vårdnadshavare. När medgivande saknas kontakter UD socialtjänsten i hemkommunen för att den ska yttra sig i passärendet om utfärdande utan vårdnadshavares medgivande. Enligt passlagen ska ett yttrande avges skyndsamt. (passlagens 11 och 11a §§).
- Det är inte ovanligt att UD utöver socialtjänsten också står i kontakt med polis och åklagare i den här typen av ärenden. UD:s erfarenhet är att Barnahusmodellen underlättar samarbetet.

Kontaktuppgifter till UD

Sektionen för familjekonfliktsfrågor
 telefon 08-405 55 88
 Regeringskansliets växel
 telefon 08-405 10 00
 UD-Jouren
 telefon 08-405 50 05
 Ud-kc@gov.se

Figur 3. Kontaktuppgifter till UD:s enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden

⁴² För mer information se Länsstyrelsen Östergötland (2022). *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet*.

Vilka drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck och hur?

Både flickor och pojkar, kvinnor och män berörs, men flickor och kvinnor drabbas särskilt hårt. Kontrollen av flickors och kvinnors oskuld är central vid hedersrelaterat våld och förtryck. Genom flickornas och kvinnornas sexualitet och oskuld mäts familjens/släktens ärbärlighet. Det handlar inte bara om att flickan och kvinnan ska vara oskuld före äktenskapet – flickans beteende ska heller inte ge intryck av att hon skulle kunna ha en sexuell relation.⁴³ Det finns därför starka skäl för familjen att kontrollera flickorna mer än pojkarna som vanligen har ett friare liv. Det är ändå viktigt att komma ihåg att även pojkar och män kan drabbas, exempelvis vid val av partner, annan sexuell läggning eller vid ett normbrytande beteende.

Exempel på olika typer av sanktionering och bestraffning som barnet kan behöva genomgå:⁴⁴

- Psykiskt våld (kränkningar, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, undandragen kärlek)
- Socialt våld (isolering, förbud att delta i aktiviteter, tvång till att bära vissa kläder, ekonomisk nöd, ofrivilligt bortförande)
- Fysiskt våld (från knuffar och örfilar till mord)
- Sexuellt våld (tvång till oönskat sex med okänd/önskad person genom ofrivilligt äktenskap)

IBland sker begränsningarna genom ett underförstått budskap som signalerar att det inte finns något val – en form av latent hot om våld. Till skillnad från våld i nära relation, har våld i en hederskontext ofta skett med övriga familjens stöd. I vissa fall kan familjen ha ställt krav på förövaren att återställa hedern och därmed framtvingat handlingen. Till skillnad från ett brott i nära relation, känner gärningsmannen i en hederskontext ofta en känsla av stolthet efter att handlingen är utförd. Släktens heder anses vara återupprättad.

Könsstympning sker vanligtvis när flickorna är mycket små. Vid övrigt hedersrelaterat våld och förtryck begränsas livsutrymmet för den unge allt mer ju närmare tonåren och puberteten barnet kommer. Det är också först då som den utsatta förmår reflektera över sin situation och förstår att hen utsätts för kontroll, förtryck och våld.

FÖREKOMST

Enkätstudien *Våld mot barn* från 2022 visar att 2,1 % av de tillfrågade barnen inte själva fick välja sin framtida partner. Detta var vanligast bland flickor, 5,1 %, med minst en utrikesfödd förälder.⁴⁵ Närmare hälften av flickor med utrikesfödda föräldrar uppgav att de kände förväntningar från familjen eller släkten att vänta med sex tills de gift sig. Det var betydligt vanligare bland elever med utrikesfödda föräldrar, särskilt flickor. 5,3 % av flickor med svenskfödda föräldrar uppgav en sådan förväntan. Av pojkar med utrikesfödda föräldrar kände 37,7 % en sådan förväntan jämfört med 9,4 % av pojkar med svenskfödda föräldrar. 1 av 10 flickor som besvarade enkäten upplevde en förväntan i sin familj eller släkt att hon ska vara könsstympad/omskuren. Enkäten visade också att elever som lever i en hederskontext är utsatta för våld av vuxna i betydligt högre utsträckning än övriga elever.

Vid en kartläggning av niondeklassare i Uppsala, *Ung018*, hade 20 % av flickorna och 10 % av pojkarna ett oskuldskrav på sig.⁴⁶ Av de ungdomar vars föräldrar var födda utomlands svarade 66 % av flickorna och 35 % av pojkarna att de levde med ett oskuldskrav. Bland ungdomar med föräldrar födda i Norden uppgav 3 % av såväl pojkarna som flickorna att de levde med ett oskuldskrav.

På uppdrag av Stockholms stad, Göteborgs stad och Malmö stad har Örebro Universitet gjort en kartläggning som visar att mellan 7 och 9 % av unga i storstäderna lever med ett kollektivt legitimerat våld.⁴⁷ Mellan 10 och 20 % begränsas av oskuldsnormer.

TRIS har sammanställt en rapport, *Trippelt utsatt*, där 9 % av alla tjejer och 6 % av alla killar på gymnasiesärskola uppgav att deras föräldrar bestämmer vem de ska gifta sig med.⁴⁸ Av ungdomarna med utlandsfödda föräldrar svarade 29 % av tjejerna och 16 % av killarna att föräldrarna bestämde vem de skulle gifta sig med.

I Sverige uppskattade Socialstyrelsen att det år 2021 befann sig cirka 68 000 kvinnor och flickor i Sverige som kan ha utsatts för könsstympning. Andelen flickor som riskerar att utsättas bedömdes mellan ca 13 000–23 000. Antalet är ungefärliga. Socialstyrelsen konstaterar att de kvinnor och flickor som ingår i uppskattningen inte är inte en homogen grupp samt att det finns flera orsaker till att det är svårt att ge exakta siffror.⁴⁹

43 Socialdepartementet (2018). *Handlingsplan mot könsstympning av flickor och kvinnor*

44 Länsstyrelsen Västernorrland (2016). *Handbok för dig som jobbar inom socialtjänsten*.

45 Jernbro, C, Landberg, Å & Thulin, J. (2023). *Våld mot barn 2022: En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset

46 TRIS (2019): *Ung 018 En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala*. Uppsala: TRIS

47 Baianstovu, R., Strid, S., Cinthio, H., Särnstedt, E. & Enelo, J-M, (2018). *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*. Örebro universitet

48 TRIS (2019) *Trippelt utsatt – hedersrelaterat våld och förtryck bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*. TRIS

49 Socialstyrelsen (2023). *Uppskattning av antalet kvinnor och flickor i Sverige 2021 som kan ha varit utsatta eller riskerar att utsättas för könsstympning*. Art.nr: 2023-6-8599

Länsstyrelsen Östergötland har en stödtelefon för yrkesverksamma som har ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Under perioden 2014 –mars 2023 hade stödtelefonen konsulterats i 5 858 ärenden som gällde sammanlagt 6 839 unika personer. Minst 58 % av dem var barn vid tiden för samtalet.

SÄRSKILD UTSATTHET

Regeringen har påpekat att kunskapen om våld mot bland annat kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld behöver förbättras bland personal inom socialtjänst och hälso- och sjukvård.⁵⁰ Utifrån detta behov har Socialstyrelsen tagit fram en handbok *Våld. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*. I handboken omnämns ett antal sårbarhetsfaktorer som kan påverka individen och konsekvenserna av brottet för den som utsätts. Vid en riskbedömning är det viktigt att ta sårbarhetsfaktorerna i beaktande.

Exempel på sårbarhetsfaktorer:

- Saknar kunskap om de rättigheter man har.
- Socialt och ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället.
- Isolering och ensamhet.
- Beroende av andra för att klara vardagslivet.
- Starkt beroende av våldsutövaren.
- Den drabbade kan känna sig kluven om hon eller han samtidigt älskar, tycker synd om eller på andra sätt bryr sig om den som utövar våldet och förtrycket.

Fler exempel på sårbarhetsfaktorer kan finnas som till exempel extrem rädsla för repressalier eller att våldet och förtrycket har normaliserats hos barnet.

Vid hedersrelaterad brottslighet är det vanligt att brottet är ett så kallat ”tillitsbrott”, dvs det vill säga att gärningspersonen är någon som offret känner och litar på, att brottet sker i hemmet och andra inte får kännedom om det. Detta är ytterligare en sårbarhetsfaktor att beakta.

När det gäller personer som blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck måste det också tas hänsyn till:⁵¹

- Brottsoffret kan ha varit utsatt från tidig ålder.
- Våldet har kollektiv karaktär, det vill säga att det kan vara fler förövare från både familj och släkt och att våldet kan vara sanktionerat eller pådrivet av familjemedlemmar eller släktingar som inte direkt medverkar i att utöva våldet.

- Den som lämnar sin familj kan bli mycket isolerad. Barnet kan därför behöva mycket stöd och behandling efter att hen har lämnat sin familj.

SÄRSKILT SÅRBARA GRUPPER

I en hederskontext är det ur familjens synvinkel självklart att valet av äktenskapspartner är en angelägenhet för hela familjen och har en stor betydelse för familjens påstådda, och faktiska heder, men även för familjens ekonomi. Det finns kulturer där det inte är accepterat med något annat än heterosexuella relationer. Att vara bi-, homo-, eller transsexuell ökar därför risken ytterligare för att bli utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. I Länsstyrelsens slutrapport *Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck* konstateras att arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck har sin utgångspunkt i heteronormativitet och traditionella könsroller.⁵² HBTQ-personer och deras särskilda utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck osynliggörs och uppmärksammas inte. Tendensen är att om så görs är det främst homo- och bisexuella personer som uppmärksammas med följd av att transpersoner och queerpersoner hamnar i skymundan.⁵³

Ytterligare en grupp som är extra sårbar är de barn och ungdomar som lever med intellektuell funktionsnedsättning (IF).⁵⁴ IF kan te sig som skamfullt och ses som ett straff, vilket kan leda till att familjen vill dölja detta för andra. Gruppen av individer med IF som utsätts för hedersrelaterat våld kan vara svårupptäckt och särskilt sårbar. Barn och ungdomar med IF kan ha svårare att veta hur de ska bete sig och vad de får och inte får göra. Dessa barn och unga har också svårt att se konsekvenserna av sitt beteende. Familjen har ofta lättare att begränsa individen genom att inte ge den unge det praktiska stödet hen behöver. Barnen kan till exempel enklare vilseledas in i äktenskap till skillnad från barn och unga utan funktionsvariation. Men den senare gruppen blir oftare tvingade eller övertalade till att ingå äktenskap.⁵⁵

SÄRSKILDA ASPEKTER/UTMANINGAR

Att bli utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck innebär ett oerhört tryck på den utsatta från familjen och släkten. Trots de sanktioner och bestraffningar som barnet utsätts för kan hen ändå känna en stark lojalitet gentemot familjen. Att bryta med förövaren/förövarna innebär många gånger också att barnet måste bryta med hela sin familj och släkt. När barn som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck väl

50 Prop 2006/2007:38 *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*.

51 Socialstyrelsen (2014). *Våld i hederns namn*.

52 Länsstyrelsen Östergötland (2015) *Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck - slutredovisning av länsstyrelsens uppdrag att främja och lämna stöd till insatser*.

53 Länsstyrelsen Östergötland (2015). *Våga se - en vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympte*.

54 TRIS (2019) *Trippelt utsatt - hedersrelaterat våld och förtryck bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*. TRIS

55 www.hedersfortryck.se 191023

berättar sker det ofta i skolan inför en person hen känner starkt förtroende för. Det är viktigt att den som barnet berättar för lyssnar och vågar fråga. Inte allt för sällan är de utsatta så starkt kontrollerade att de vid besök hos hälso- och sjukvård eller myndigheter har en följeslagare med sig. Det är därför viktigt att hitta tillfälle till samtal med barnet i enrum för att möjliggöra för barnet att prata om problemen. Vid samtal med barn som kan misstänkas vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck är det viktigt att tänka på:

- Att barnet får prata utan att ha med sig en närstående.
- Att använda sig av utomstående tolk från auktoriserad tolkförmedling. Telefontolk från annat land eller region än den utsattas familj är att rekommendera.
- För att barnet ska våga berätta är det viktigt att hen känner sig trygg i situationen. Det är viktigt att man visar att barnet tas på allvar. Barnet ska kunna få information om vilket stöd hen kan få av samhället, såsom socialtjänst och hälso- och sjukvård.

Vid samtalet är det viktigt, precis som vid samtal när det rör könsstymning att barnet befinner sig i en miljö där hen känner sig trygg och kan förstå det du säger.

Några frågor att ställa vid misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck:⁵⁶

- Vad vill du göra som du inte får göra?
- Måste du ljuga om dina aktiviteter, val av kläder och umgänge?
- Vad måste du göra som du inte vill göra?
- Alla familjer har regler, vilka regler är viktiga för din familj?
- Vilka metoder använder din familj för att regler ska efterföljas?
- Vilka konsekvenser blir det om reglerna bryts?
- Får du själv välja din framtida utbildning och kärlekspartner?
- Kommer du få bo själv?
- Har det förekommit hot eller våld såsom knuffar, slag eller sparkar? I så fall hur och av vem?
- Är du utsatt för bevakning?
- Vad händer om du bryter mot dessa krav?
- Vad ska du göra under sommarlovet/jullovat? Finns det planer att åka till hemlandet?

I samtalet med barnet bör du vara observant på om hen pratar utifrån termer att kulturen kräver ett visst beteende eller val. Frågorna behöver anpassas

efter barnets ålder och förmåga att berätta. Tänk också på hur du formulerar dina frågor. Stängda och ledande frågor ökar risken för fel och kan ha negativa konsekvenser för bevisvärdet i barnets utsaga vid en eventuell brottsutredning.

Hur mår barnen och de unga?

Det kan vara en svår balans att både hantera normerna kopplade till hederskontexten, och normer som råder i det övriga samhället. Även processen att frigöra sig kan vara väldigt lång och smärtsam. Barnet måste få fortsatt stöd och bli tagen på allvar trots sin ambivalens. Många unga som bryter med sin familj känner skam för att de har satt sina egna intressen och behov främst, och för att ha dragit skam över familjen. Det kan också finnas en rädsla för att försätta andra familjemedlemmar i fara i och med uppbrottet vilket kan försvåra processen.

Forskning på mental hälsa bland barn som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck är begränsad. Socialstyrelsens *Frihet och familj*-kartläggning undersökte hur ungdomar, som placerats på skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld och förtryck, mådde.⁵⁷ Av 49 intervjuade personer sökte 70 % skyddat boende på grund av att de inte själva fick välja sin livspartner. När de kom till det skyddade boendet mådde många av dem dåligt på grund av det våld och förtryck de utsatts för. Det stora flertalet hade psykosomatiska och psykiska problem av olika slag. Exempelvis hade ungefär 70 % av personerna ofta eller alltid ont i huvudet och hade svårt att sova. Lika många hade ofta eller alltid ångest eller kände sig deprimerade. Det är viktigt att unga som blir utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck blir skyddade från fortsatt utsatthet och vid behov erbjuds evidensbaserad bedömning och behandling.

Det är viktigt att göra en riskbedömning för att kunna sätta in adekvat stöd och skydd. Riskbedömningen behöver kontinuerligt revideras.

ATT FRÅGA BARN OM VÅLDSUTSATTHET

Det är viktigt att lära sig känna igen tecken på våldsutsatthet hos barn och unga i olika åldrar. Traumarelaterade stressreaktioner hos barn och unga varierar beroende på barnets ålder och utvecklingsnivå. Vanligt förekommande reaktioner hos våldsutsatta barn och ungdomar är bland annat:

56 Länsstyrelsen (2020). *Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta.*

57 Socialstyrelsen (2007). *Frihet och familj. En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld.*

Minskad lust och engagemang för tidigare intressen, bristande självförtroende, social isolering, skamkänsla och brist på tillit kan bidra till svårigheter att fungera i vardagen.

Ett oförutsägbart sätt att reagera i vardagen i familjen, i skolan och i aktiviteter är ofta kopplat till sinnesintryck och påträngande minnesbilder av traumahändelser.

Automatiska stressreaktioner, fight-, flight-, freeze-reaktioner, förekommer även i ofarliga situationer.

Oro kring barnet kan även väckas genom identifiering av element som kan föranleda misstankar om hedersrelaterat våld och tryck (se Figur 1 i denna handbok).

En förutsättning för att de våldsutsatta barnen ska få möjlighet att berätta om sin situation och sina erfarenheter, är att vuxna ger aktivt stöd till att våga berätta. Enligt nationella riktlinjer bör alla barn och unga som kommer i kontakt med vård och omsorg tillfrågas om erfarenhet av våld.⁵⁸ Andra verksamheter som möter barn och unga exempelvis skola och polis bör också följa upp oro för att barn och unga får illa. Barn och unga berättar sällan spontant om utsatthet, varför det kan behövas direkta frågor om erfarenhet av våld. Det är viktigt att prata med barn om våld men också lika viktigt att följa upp det barnet berättar och säkerställa barnets skydd och att våldet upphör. Barn glömmer inte det våld de har utsatts för. Om barnet inte får prata om vad hen har upplevt lämnas barnet ensam med sina känslor och tankar. Våldet risker också att fortsätta med än mer trauman. Tydliga verksamhetsrutiner kan stödja systematiskt frågande. Olika värderingsformulär finns att ladda ned gratis på Barnafrids Kunskapsbank.⁵⁹

NÄR?

- Screening bör ske vid alla nya kontakter

VAD?

- Kartlägg erfarenhet av olika typer av våld:
 - psykiskt våld
 - fysiskt våld
 - bevittnat våld
 - försummelse
 - sexuella övergrepp, även internet-relaterade övergrepp
- Fråga specifikt om hedersrelaterat våld och förtryck

HUR?

- Samtala med barnet enskilt för att inte riskera påverkan, skambeläggande eller hot från den medföljande vuxna. Klargör syfte och sekretess för barnet för att öka känslan av kontroll, förutsägbarhet och begriplighet.

- Använd självsvarsformulär. Med yngre barn och vid kognitiva eller språkliga svårigheter med konkret och visuellt material som stöd.

Omfattande traumasymtom hos barn och ungdomar diagnosticeras i tre former av stressyndrom; akut stressyndrom, posttraumatiskt stressyndrom och komplex posttraumatiskt stressyndrom. Erfarenhet av olika former av våld kan även ge upphov till andra psykiatriska tillstånd såsom depression, ångestsyndrom, utagerande beteende och ådstörningar. Hos en del tonåringar utvecklas riskbeteende i form av alkohol och droganvändande, självskadebeteende och självmordsbenägenhet.

För mer stöd och information om att fråga om våld, se SfbUPs riktlinjer för Trauma och stressrelaterade syndrom (SfbUP, 2019).

Vem är förövaren?

Kriminalvårdens studie *Hedersrelaterat våld och förtryck – mot bättre kunskap om förövarna* från 2016 analyserade med hjälp av data från Kriminalvårdsregistret riskfaktorer hos förövare som var dömda för hedersrelaterade våldsbrott (n=97) i jämförelse med andra dömda.⁶⁰ I studien framkom att hedersvåldsdömda förövare var huvudsakligen män (93,8 %) och i genomsnitt 41,1 år gamla. Över hälften hade svenskt medborgarskap, men endast 9,4 % var födda i Sverige. Över hälften (62,5 %) var födda i Asien och nära femtedel i Europa utom EU28 och Norden. Utbildningsnivån var jämnt fördelad för gruppen hedersvåldsdömda förövare.

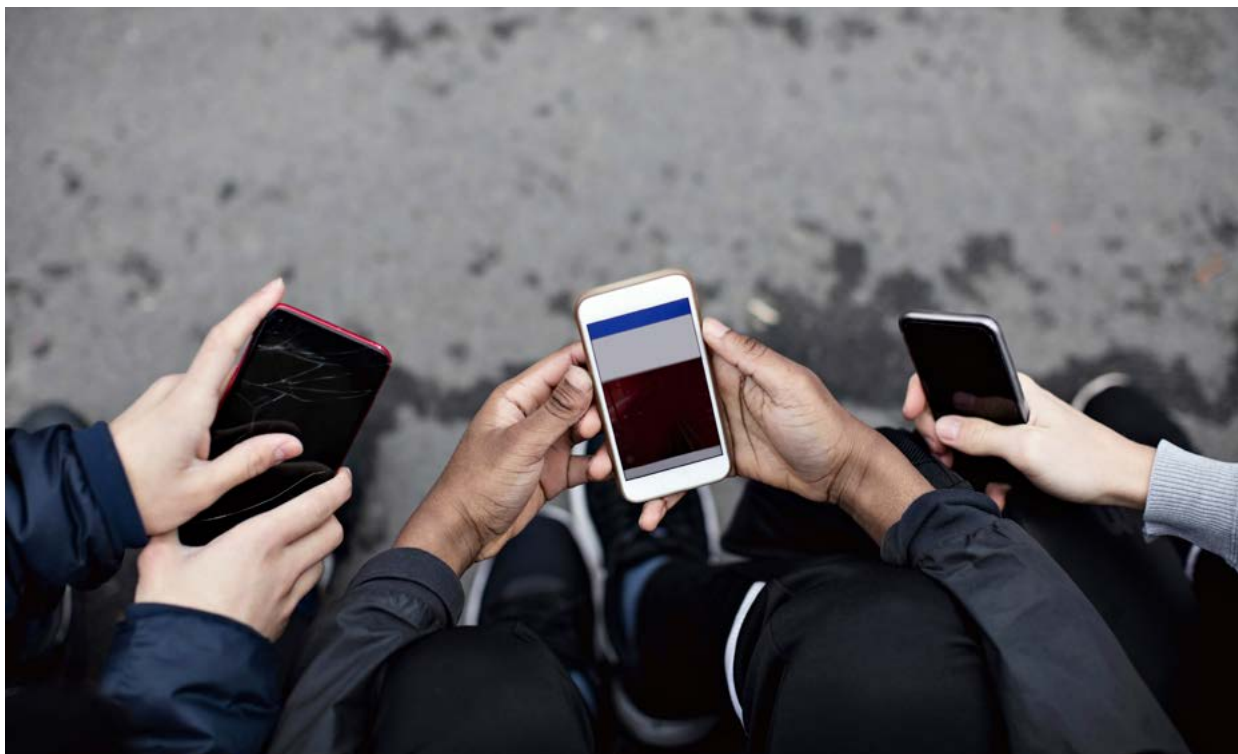
Gällande riskfaktorer visade studien bland annat att:

- Utifrån riskfaktorer ligger hedersvåldsdömda förövare någonstans mitt emellan den matchade normalpopulationen och gruppen dömda för ”övrig brottslighet”.
- Gruppen hedersvåldsdömda förövare var i lika stor uträkning registrerade för missbruk, tidigare misstanke om brott, lagföring för brott och psykiatrisk diagnos som förövare lagförda för våld mot barn men i mindre uträkning än förövare lagförda för partnervåld.
- Hedersvåldsdömdas tidigare brottslighet skiljde sig inte åt beroende på förövarens kön, utbildningsnivå, åldersgrupp eller psykiatriska diagnoser.

58 Svenska BUP-föreningen (2019) *Riktlinjer för Trauma och stressrelaterade syndrom*.

59 <https://www.barnafrid.se/formular-pa-svenska/>

60 Kriminalvården (2018). *Hedersrelaterat våld och förtryck – mot förbättrad kunskap om förövarna*.

Resultat från brittisk forskning som undersökt kvinnliga förövare med hedersmotiv visar att kvinnor står för en stor del av förtrycket.⁶¹ I en granskning av 100 fall mellan år 2012 och 2014 var kvinnliga förövare delaktiga i förtrycket i 76 fall. I 12 % av de undersökta fallen anmäldes inte kvinnorna trots att utredningen visade att även de var förövare. I 83 % av fallen fanns det flera gärningsmän. En annan granskning av hedersrelaterat våld visar att kvinnor pekats ut som ensamma förövare i 4 procent. I hälften av fallen fanns de dock med som förövare vid sidan om männen.⁶² Rättsfall i England 2016–2017 visade ett större antal kvinnor (13.5%) som förövare vid hedersrelaterat våld i jämförelse med övrigt våld i nära relation (8 %).⁶³

Vid kartläggningen gjord av Åklagarmyndigheten år 2016 på ärenden med konstaterade hedersmotiv visades att det främst var fäder och bröder som var misstänkta och åtalade.⁶⁴ Även mödrar förekom som misstänkta och tilltalade men i förhör uppdagades att de agerat som förövare i högre utsträckning än vad som framkommit i åtal och dom. Förklaringar till detta uppges kunna vara att brotten var av mindre allvarlig karaktär eller att man har sett även mödrarna som offer.

Skyddade personuppgifter

Vid en bedömning att det finns en stor hotbild kan det ibland vara aktuellt att skydda barnet genom att förse hen med skyddade personuppgifter. Det finns tre typer av skyddade personuppgifter/skyddade identiteter:

Sekretessmarkering

En sekretessmarkering är den lägre graden av skyddade personuppgifter. En sekretessmarkering är en administrativ åtgärd som gör det svårare för andra att ta del av personens personuppgifter i folkbokföringsregistret. Sekretessmarkeringen omfattar alla personuppgifter.

En sekretessmarkering fungerar som en varningssignal för Skatteverket och andra myndigheter om att en prövning ska göras innan uppgifterna om personen kan lämnas ut. Det är alltså ingen absolut sekretess. En sekretessmarkering är en administrativ åtgärd som motsvarar hemligstämpeln på ett dokument. Sekretessmarkering beslutas av Skatteverket.⁶⁵

61 Alpin, R. (2016). *Exploring the role of mothers in "honour" based abuse perpetration and the impact on the policing response.*

62 Bates, L. (2018). *Females perpetrating honour-bases abuse: controllers, collaborators or coerced.* Journal of Aggression, Conflict and Peace Research.

63 Bates, L. (2021) *Honor-based Abuse in England and Wales: Who does what to Whom?* Violence Against Women vol 27 (10) 1774–1795.

64 Data hämtad från Åklagarmyndighetens handbok, 2006. Handboken har utgått.

65 www.skatteverket.se, 200114

Skyddad folkbokföring (tidigare kvarskrivning)

Skyddad folkbokföring ger ett starkare skydd än sekretessmarkering. Personen är folkbokförd i den gamla kommunen trots att hen har flyttat därifrån, eller i en annan kommun som personen inte har haft någon anknytning till. De gamla adressuppgifterna tas bort och den nya adressen registreras inte i folkbokföringen, och sprids därmed aldrig till andra myndigheter. En adress till Skatteverket registreras dit personen får sin post.

Myndigheter och annan samhällsservice kan se att personen har skyddad folkbokföring. Skatteverket beslutar och bedömer i varje enskilt ärende. För att någon ska beviljas skyddad folkbokföring krävs att personen har flyttat från den kända adressen, att personen har brutit med hotaktören och att personen håller sig ifrån sociala medier.⁶⁶

Fingerade personuppgifter som innebär ett nytt namn och personnummer.

Fingerade personuppgifter innebär att personen får helt nya identitetsuppgifter, såsom exempelvis nytt namn och nytt personnummer. Den gamla identiteten, även personnummer, tas bort från folkbokföringsregistret. Personen måste börja ett helt nytt liv.

Var ansöker man?

- Skyddad folkbokföring och sekretessmarkering: Skatteverket.
- Fingerade personuppgifter: Polisen.

⁶⁶ www.skatteverket.se, 200114

DEL 2

YRKESSPECIFIKA DELAR

Samordnare

SAMMANSTÄLLNING AV STÖD TILL BARNHUSSAMORDNARE VID MISSTANKE OM HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK

Följande stödmaterial är främst riktat till dig som arbetar som Barnhussamordnare. Det ska ses som ett hjälpmedel för att kunna identifiera hedersrelaterat våld och förtryck och agera på rätt sätt. Se även skriftens övriga delar samt kontaktuppgifter till nationella kompetensteamet och andra aktörer med specialistkunskap. Stödmaterialen är inte uttömmande utan varje ärende är unikt och vissa aspekter kan i vissa fall bli viktigare att belysa än andra. Listan är indelad i två delar:

- Rådgivning/konsultation kring ärenden med misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck
- Planering och genomförande av samråd

Stöd vid rådgivning/konsultation

Redan i ett tidigt skede av rådgivningen är det viktigt att ställa frågor som kan identifiera huruvida ett ärende är hedersrelaterat eller inte. Var observant på att det är möjligt att handläggaren som ringer in själv inte har kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Vid behov, hänvisa handläggaren till annan aktör med specialistkunskap. Det är vidare viktigt att poängtera att uppmärksamma och anmäla brottsliga gärningar även om ett hedersmotiv inte är uppenbart.

Praktiska tips och frågor som kan ställas för att upptäcka om en person är utsatt – eller riskerar att utsättas – för hedersrelaterat våld och förtryck. Det är viktigt att vara medveten om att alla faktorer inte behöver vara uppfyllda för att ärendet ska utredas utifrån en hederskontext. Se även bilaga (s. 40).

- Få fram så mycket information som möjligt från anmälaren för att kunna identifiera risker och skyddsbehov.
- Har en strukturerad riskbedömning gjorts? Rekommendera handläggaren att en sådan görs.
- Vilket slags våld är barnet utsatt för; psykiskt, fysiskt, sexuellt, materiellt, latent? Har våldet eskalerat över tid?
- Blir barnet begränsat i till exempel val av fritidsaktiviteter, obligatoriska aktiviteter i skolan (till exempel simundervisning och sex och samlevnadsundervisning), relationer, klädval och musik?
- Finns det syskon som kontrollerar?
- Alla som lever i en hederskontext påverkas av detta och förövaren kan också själv vara ett offer.

- Kännedom om släkt; var finns släkten? Släkten behöver inte finnas i Sverige för att det ska finnas en stark påverkan på familjen i Sverige.
- Ta reda på om det finns oro kring övriga syskon i familjen. Har socialtjänsten inlett utredning på samtliga barn och unga i familjen? Viktigt med fokus på samtliga syskon; finns det misstanke om heder hos äldre syskon som till exempel könsstympning, tvångsgifte, bröder som tvingas kontrollera systrar, uppfostringsresor med mera?
- Finns planerade eller redan genomförda resor där det finns oro för tvångsgifte, könsstympning eller att de genomförts/ska genomföras i uppfostringsyfte? Observera även resor till europeiska länder. Ta reda på vilka länder UD avråder att resa till. Säkerställ att en anmälan görs till socialtjänsten om det förekommer sådan information. Anmäl till polisen vid misstanke om brott. Viktigt att agera vid sådan information.
- Informera om möjlighet för socialtjänsten att ansöka om utreseförbud om det finns misstankar om att barnet ska föras utomlands för att giftas bort eller könsstympas.
- Om barnet redan är fört utomlands kan man behöva upprätta en särskild checklista som bland annat bör innehålla:
 - Uppgifter till UD.
 - Information om att Försäkringskassan och Skattemyndigheten ska meddelas att barnet inte längre vistas i landet (med anledning av barnbidrag, underhållsbidrag och försörjningsstöd).
 - Polisanmälan
- Tänk på att även hot och kränkningar kan vara brottsliga gärningar.

Tipslista inför samråd och barnförhör

Samråd och barnförhör sker i samverkan med övriga aktörer på Barnhuset. Följande tipslista ska därför ses som samordnarens stöd vid den gemensamma diskussionen under samrådet. Samverkan och samarbete är A och O. Om det tidigt i utredningen går att identifiera motiv och syfte med eventuellt brottsliga gärningar så underlättar det mycket för möjligheterna att avgöra om det är ett hedersbrott eller inte. För att det ska vara ett brott med hedersmotiv räcker det inte med att målsäganden lever i en hederskontext. Det krävs också att *motivet* till gärningen är att reparera hedern eller att förhindra att hedern skadas. Se även bilaga (s. 41).

- Kontrollera om ärendet är markerat med hedersmotiv i Polismyndighetens utredningssystem Durtvå. Om polisanmälan ej är upprättad säkerställ att en sådan markering görs i samband med att anmälan upprättas.
- Fundera över om fler professioner bjudas in till samrådet? Exempelvis Brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten (BOPS), lokal expertis på hedersproblematik, UD, familjerätten.
- Ta upp frågan om sekretessmarkering hos de olika myndigheterna. Vid hög risk bör ärendet endast kunna hanteras av berörd personal.
- Påminn om att beslut och information i ärendet inte ska skickas hem till målsägandens adress i de fall där vårdnadshavaren är misstänkt. Skicka inte hem beslut i förundersökning eller polisanmälan till vårdnadshavare.
- Poängtera vikten att göra sekretessbedömning när information förs in i journalanteckningar.
- Begär att den särskilde företrädaren har kunskap om hedersproblematiken. Det är tingsrätten som utser den särskilda företrädaren men man kan i framställan notera att den särskilde företrädaren bör ha relevant kunskap. Om det pågår en LVU-process bör man föreslå att samma person utses som särskild företrädare.
- Planera noggrant tillsammans med särskilda företrädaren hämtning av barnet till förhöret för att minimera risken att syskon och släktingar får kännedom. Vid behov rådgör också med BOPS.
- Var extra vaksam vid val av tolk. Använd telefontolk gärna från annan region/annat land än målsäganden och i vart fall från annan etnisk folkgrupp. I ärenden med särskilt stor risk bör man använda sig av säkerhetsklassade tolkar vid förhör. En bedömning bör också göras om det kan vara nödvändigt att annat namn på barnet används. Viktigt att detta görs i dialog med förundersökningsledare för att säkerställa att dokumentation av identiteten på den hörda inte senare kan ifrågasättas. Vid misstanke om att tolken inte har gjort en korrekt tolkning behöver detta följas upp. Boka in en tolk som får tolka det som sagts i det inspelade förhöret. Skriv ett PM med eventuella avvikande uppgifter och följ upp med tolkförmedlingen. Diskutera om det finns misstanke om ev brott av tolken.
- Ta reda på var förhör kan hållas utan att röja den som ska höras. Tänk på risken att avslöja placeringsort genom val av förhørsplats samt förhørsledare.
- Säkerställ att barnet kan hämtas på ett säkert sätt. Tänk på eventuella syskon eller kusiner på förskolan eller skolan och undvik att använda resväg som kan göra att information om förhöret kommer fram till föräldrarna.
- Var extra vaksam på barnets mobiltelefon under förhöret. Ska barnet ha mobilen med? Finns risk för att barnets telefon kan vara avlyssnad? Föreslå för barnet att mobiltelefonen sätts i flygplansläge och/eller att personal tar hand om mobiltelefonen.
- Gör en planering av hur och var en beslutad läkarundersökning, som den särskilde företrädaren har godkänt, kan göras utifrån skyddsaspekten. Säkerställ att undersökningsorten inte röjer en eventuell skyddsplacering.
- Säkerställ att läkarundersökningen vid misstanke om könsstympning, utförs av läkare med kunskap om könsstympning och om barns och ungas underliv.
- Säkerställ att läkarundersökning, samt all övrig kontakt med målsäganden sker på svenska och med hjälp av tolk. En stark rekommendation är att i dessa ärenden använda en auktoriserad tolk. Viktigt att förtydliga för målsägande vad undersökningen syftar till och varför den är viktig.
- Planera för fortsatt stöd och skydd till barnet. Behövs akut krisstöd eller andra insatser? Behövs bedömning av måendet? Bedöm om en suicidbedömning bör göras? Säkerställ att en bedömning av riskerna har gjorts innan barnet får gå hem i de fall som det inte finns något beslut om placering efter polisförhör.
- Finns det anledning att överväga en ansökan om utreseförbud?
- Planera för fortsatt samverkan.
- Fundera över om det finns behov av uppföljande samråd/möte.
- Fundera över om det finns behov av samverkan med andra myndigheter. Behöver till exempel socialtjänsten och Försäkringskassan informeras om att barnet inte längre finns kvar i landet?

Socialtjänst

Kommunen har det yttersta ansvaret för att enskilda personer får det stöd och den hjälp de behöver. Socialnämnden har ansvar för att ge stöd och hjälp till barn och unga som har utsatts för brott samt till barnens närstående. Huvudregeln är att ansvaret ligger på den kommun som den utsatta personen vistas i. Vistas den utsatta i annan kommun än boendekommunen är det boendekommunen som bär ansvaret. Kommunen har ansvar för stöd till, och skydd av våldsutsatta barn både därför att det rör sig om barn, och för att de också är brottsoffer. Varje kommun ansvarar för sitt områdes socialtjänst.⁶⁷

En utredning av barn under 18 år som blivit utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck har samma regelverk och bestämmelser som övriga ärenden rörande barn och unga. Utöver kunskap om aktuella regelverk behövs också kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och de problem som är kopplade till området.

När socialnämnden får in en anmälan som rör ett barn under 18 år ska nämnden genast göra en bedömning om barnet är i behov av omedelbart skydd enligt 11 kap 1a SOL. Bedömningen ska dokumenteras och göras samma dag som anmälan kommer in eller senast dagen efter om anmälan kommer in sent på dagen.

Socialtjänstlagen

1 kap 2§ Vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande. Med barn avses varje människa under 18 år Lag (2012:776)

11 kap 1§ Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Enligt 11:1a SOL ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i omedelbart behov av skydd. En sådan bedömning ska dokumenteras.

1 a § När en anmälan enligt 1§ rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd. En sådan bedömning ska dokumenteras.

11 kap 2§ SOL Utredningen ska bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader.

14 kap 1§ Hälso- och sjukvården, Socialtjänst och Polismyndigheten är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Detsamma gäller myndigheter vars verksamhet berör barn och unga.

Figur 4. Socialtjänstlagen

67 Socialstyrelsen (2016). *Väld Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer.*

FÖRHANDBEDÖMNING

En utredning ska utan dröjsmål inledas när man misstänker att ett barn har blivit utsatt för våld och en skyddsbedömning ska göras inom 24 timmar. Om man kan anta att det enligt socialtjänstlagen (SoL) eller lagen om vård av unga (LVU) finns behov, kan man genomföra en så kallad förhandsbedömning. Begreppet förhandsbedömning finns inte med i lagtexten. Förhandsbedömningen är tidsbegränsad och får endast omfatta kontakter med den utsatta och anmälaren. Den får pågå i högst 14 dagar och omfatta cirka 3–4 träffar. Målet med förhandsbedömningen är att avgöra om det ska inledas en utredning. Använd tiden under förhandsbedömningen till att ta del av så mycket information som möjligt. På så sätt blir underlaget till skyddsbedömningen bättre. När föräldrarna och släkten väl får vetskap om att en kontakt har tagits med en myndighet kan det i sig innebära en förhöjd hotbild mot det utsatta barnet. Det är därför viktigt att göra en riskbedömning och att nödvändiga skyddsåtgärder har vidtagits innan kontakt tas med föräldrarna.⁶⁸

Handboken *Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta* är upprättad av Länsstyrelsen Östergötland och ger följande råd vid förhandsbedömning och skyddsbedömning:⁶⁹

- Se till att träffas på en plats som är neutral och skyddad. Det är viktigt att barnet kan träffa dig som yrkesverksam så snart som möjligt utan att det kan upptäckas av omgivningen.
- Ta hänsyn till tiden och möjligheten för den utsatta att träffas. Flickor men även pojkar kan leva kontrollerat och ha svårt att träffas utanför skoltid.
- Kan anmälaren följa med som stöd?
- Undersök om socialtjänsten tidigare har haft kännedom om familjen.
- Hur påverkar det enskilda beslutet flickan/pojken? Ta reda på barnets önskan, situation och behov. Kartlägg utsattheten hos barnet.
- Om det finns risk för hot – undersök möjligheten att sekretesskydda delar av anmälan.
- Använd tolk vid behov. Använd gärna telefontolk från en annan del av det land eller region som den utsatta kommer ifrån. Kom överens med barnet att ge ett tecken om hen känner igen tolken och bedömer det som riskfyllt att hen tolkar.

- Informera om processen och vad som väntar. Gör hen medveten om de olika valmöjligheterna och konsekvenserna av dessa. Resonera kring de olika alternativen och vad de innebär.
- Förmedla hopp. Få barnet att känna att det kan bli bättre. Prata om vad hen har blivit utsatt för utifrån svensk lagstiftning och de mänskliga rättigheterna.

Socialtjänsten kan rådfrågas utan att en utredning inleds om den utsatta flickans eller pojkens identitet inte röjs. På så sätt kan uppgiftslämnaren lättare göra en bedömning av situationen och huruvida en anmälan ska göras.

Det är viktigt att lyssna på, involvera och hålla barnet informerad, men en bedömning av barnets behov av skydd ska dock göras av den yrkesverksamma.

UTREDNING

När en utredning inleds ska vårdnadshavare informeras. Ibland kan socialnämnden ha möjlighet att vänta något med att ge detta besked. Exempel på sådana tillfällen kan vara att det är en av vårdnadshavarna eller någon annan familjemedlem som är misstänkt för övergrepp mot den utsatta, och/eller att den pågående förundersökningen skulle försvåras om nämnden gav informationen till vårdnadshavaren (se JO 2004/05 s 202). Det får dock inte vara fråga om någon längre tid (se JO 1999/00 s 243). Vidare har socialnämnden möjlighet att höra den underårige utan vårdnadshavarens samtycke, och utan att vårdnadshavare är närvarande, men en bedömning av huruvida detta är en möjlighet behöver ske i varje enskilt fall.⁷⁰

Socialstyrelsen rekommenderar att socialnämnden gör en polisanmälan skyndsamt när det finns misstanke om att brott begåtts eller begås mot barn eller unga enligt 3, 4 eller 6 kap BrB eller lagen om förbud mot könsstypning av kvinnor, så länge anmälan inte strider mot barnets bästa. Om det är oklart huruvida en polisanmälan ska göras rekommenderar Socialstyrelsen att socialnämnden rådfrågar polis eller åklagare.⁷¹

Socialstyrelsen rekommenderar också att socialnämnden samråder med polis eller åklagare innan barnets vårdnadshavare underrättas om att en utredning har inletts när det gäller misstänkt brott mot ett barn eller ung enligt 3, 4 eller 6 kapitlet BrB eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstypning av kvinnor och den misstänkte är närstående.⁷²

När en utredning inleds är det viktigt att återigen göra en riskbedömning. I handboken *Hedersrelaterat*

68 Länsstyrelsen, 2015 *Våga se En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstypade*

69 Länsstyrelsen Östergötland (2020) *Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta*.

70 Se 11 kap. 10§ SoL

71 Socialstyrelsen (2014). *Handläggning av ärenden som gäller barn och unga (SOSFS 2014:6 AR)*

72 Socialstyrelsen (2014). *Handläggning av ärenden som gäller barn och unga (SOSFS 2014:6 AR)*

våld och förtryck. *Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta* framkommer bland annat att det är viktigt att tänka på följande:

Besluta om eventuella akuta åtgärder, frivilliga insatser, tvångsinsatser eller andra åtgärder som bedöms vara nödvändiga.⁷³

- Finns behov av omedelbart omhändertagande?
 - Tänk då på möjligheten att hemlighålla vistelseadressen (LVU 14§)
 - Finns behov av umgängesbegränsning (LVU 14§)?
 - Bedöm placering utifrån risken och utifrån barnets mognad och behov.
 - Säkerställ att barnet får psykologhjälp, läkarvård och krisbearbetning.
 - Se till att skyddspersonen har professionella stödare i vardagen. För att förmå målsäganden att fortsätta rättsprocessen krävs att barnet får den hjälp och stöttning som hen behöver.
 - Diskutera med polisen hur kontakten med målsäganden ska fortsätta utifrån eventuella risker.
 - Planera samtalen med föräldrarna. Var är bäst att det sker? Hur och när ska de kontaktas? Vilken information ges?
- Underrätta vårdnadshavare. Föräldrarna ska erbjudas krisstöd och behandlande insatser, under förutsättning att det finns en vilja hos dem att ta ansvar för och förändra situationen. Tänk på att det bör vara olika handläggare som har ansvar för kontakt och insatser till barnet respektive föräldrarna.

FÖRÄNDRINGSARBETE I FAMILJER

Målsättningen i ärenden som rör barn och unga är många gånger att barnet och föräldrarna ska kunna ha en fungerande relation. I familjer som lever i en hederskontext kan en sådan strävan ibland innebära stora risker, samtidigt som familjen inte sällan är viktig för dessa ungdomar. Utgångspunkten måste alltid vara barnets situation, behov och önskemål, samt risken för att barnet ska fortsätta att utsättas. Det är nödvändigt att iakttäta stor försiktighet och att socialtjänsten gör en bedömning av förutsättningarna för förändringsarbete innan ett sådant påbörjas. Det finns inte så mycket forskning på hur och om man kan arbeta med förändringsarbete inom familjer som lever med hedersrelaterat våld och förtryck. I betänkandet *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap* (SOU 2012:35) menar utredaren att det inte finns tillräckligt underlag för att kunna ta ställning till om och hur ett familjearbete kan bedrivas och konstaterar att:⁷⁴

- Den som överväger ett familjearbete måste vara mycket försiktig och noggrant bedöma förutsättningarna för förändringar, samt riskerna för att offret utsätts för ytterligare trauma, kränkning och press. Vissa aktörer med stor erfarenhet menar att det i princip är omöjligt med familjearbete i en akut situation och att det finns bättre förutsättningar för att påverka familjer om arbetet påbörjas före det att en akut situation har uppstått. I största möjliga mån bör man därför sträva efter att påbörja ett familjearbete redan när det finns indikationer från exempelvis skolan på att en ung löper risk att bli gift mot sin vilja.
- Ett eventuellt familjearbete bör aldrig bedrivas så att det äventyrar säkerheten och hälsan för den utsatta. En professionell hot- och riskbedömning ska utgöra underlag för beslutet.
- Det måste finnas en medvetenhet om maktobalansen mellan den utsatta och dennes familj. Man får aldrig pressa en person att behöva ha en dialog med sin familj vare sig medvetet eller omedvetet. En professionell bedömning måste alltid göras för att bedöma om den utsatta är redo för att träffa hela eller delar av sin familj. Det kan inträffa att den utsatta uttrycker en önskan att ingå ett samtal fastän han eller hon egentligen inte är redo för det. Som yrkesverksam måste man avgöra om uttrycket är den unges egen vilja eller ett resultat av rädsla och skuld. Ibland kan barnets vilja stå i motsatsförhållande till vad som är lämpligt för att kunna tillgodose barnet det skydd hen behöver.
- De metoder som används i andra sammanhang när det gäller våld och andra problem inom familjen kan inte utan vidare appliceras på fall då det finns en risk för att någon ska bli bortgift mot sin egen vilja. I stället krävs särskilda metoder som beaktar de mekanismer och sammanhang som ligger bakom att äktenskap mot den egna viljan sker. Som yrkesverksam måste man förstå problematikens kollektiva dimension. Föräldrarna kan själva vara pressade eller sakna reell makt i förhållande till exempelvis släkten.
- Ett eventuellt familjearbete kräver särskild kompetens.

73 Länsstyrelsen Östergötland (2020) *Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta. och socialtjänst om skyldigheten att se och hjälpa utsatta.*

74 SOU 2012:35. *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. Betänkande av utredningen om tvångsäktenskap och barnäktenskap*

RISKBEDÖMNING

En utredning som rör ett barn som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck ska innehålla en bedömning av risken för att barnet utsätts för ytterligare våld.⁷⁵ Riskbedömningen utgör en del av utredningen av den våldsutsattas behov av skydd och stöd och ska inte utgöra det enda underlaget vid beslut i ärendet. Socialstyrelsen rekommenderar att standardiserade bedömningsinstrument används vid bedömningen av risk.

När det finns risk för att barn utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck har Socialstyrelsen tagit fram ett bedömningsstöd till socialtjänsten som ska utgöra ett praktiskt stöd i arbetet med hedersrelaterat våld. Bedömningsstödet, som består av en manual och ett frågeformulär, är avsett att upptäcka och bedöma risk för framtida hedersvåld bland utsatta barn i åldern 12–17 år. I dagsläget är bedömningsstödet i en testperiod och kommer, om inget under testfasen talar emot detta, att släppas fritt för användning inom socialtjänsten.⁷⁶

Socialstyrelsen rekommenderar att nämnden, med samtycke från den våldsutsatta, tar del av polisens riskbedömning för fortsatt våld samt att nämnden delger polisen sin riskbedömning.⁷⁷

VID PLACERING

Hemlängtan och ensamheten är ofta den svaga länken för barnet. Brytningen kan bli svår och påtaglig och det är viktigt att man försöker hitta lösningar på eventuella problem som kan uppstå. Länsstyrelsen Östergötland har i handboken Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta.⁷⁸ tagit fram en checklista som kan vara till hjälp vid placering av det utsatta barnet i familjehem eller annat skyddat boende.

- Säkerställ att familjehemmet eller annat boende är ordentligt utrett, har kunskap om skydd, kan möta individens behov och följs upp.
- Lämna den utsattas mobiltelefon, den ska inte tas med till boendet då den kan spåras (även i avstängt läge). Om det finns exempelvis bilder eller nummer som hen vill ha med sig, se till att lösa det på annat sätt. Hen bör istället få en ny telefon när det bedöms vara lämpligt. All eventuell kontakt via brev, telefon eller presenter ska av säkerhetsskäl ske via socialtjänsten och under översikt av personal, för att undvika att familjen exempelvis skuldbeläggs eller försöker ta reda på var den utsatta personen befinner sig.

⁷⁵ 5 kap 1 § SOSFS 2014:4

⁷⁶ Socialstyrelsen, (2021). *Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård*

⁷⁷ 5 kap 1 § SOSFS 2014:4

⁷⁸ Länsstyrelsen Östergötland (2020) *Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta.*

- Byt e-postadress, av samma skäl som ovan.
- Framhåll möjligheten och rätten till kontakt med socialtjänst/IVO om det inte fungerar i det nya boendet. Se till att den utsatta har alla relevanta telefonnummer.
- Var tydlig med att du vill att hen ska ringa om det uppstår problem, så att ni kan prata och gemensamt hitta en lösning. Det är betydligt tryggare än att exempelvis själv bestämma sig för att återvända till familjen..

RUTINER, FÖRESKRIFTER OCH HANDLINGSPLANER

Det är viktigt att veta vilka rutiner och handlingsplaner om hedersrelaterat våld och förtryck som finns till godo hos olika samverkanspartners på Barnhusen. Det är också viktigt att medarbetarna besitter kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och dess mekanismer för att kunna ställa rätt frågor och identifiera barn och unga som lever i en hederskontext. Som yrkesverksam är det också viktigt att ha kompetens och känna trygghet i att genomföra en hot- och riskbedömning av den utsatta, och också ha kunskap om vilka skyddsåtgärder som kan aktiveras.

Socialstyrelsen rekommenderar yrkesverksamma inom socialtjänsten som kommer i kontakt med personer som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck att läsa föreskrifterna:

- HSLF-FS-2022:39 om våld i nära relationer. (Träder i kraft 1 november 2022.)
- SOSFS 2014:5 om dokumentation.
- SOSFS 2014:6 de allmänna råden om handläggning av barn och unga.

Och Socialstyrelsens handböcker:

- Våld- Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer
- Vänd dem inte ryggen – Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck
- Grundbok i BBIC – Barns behov i Centrum
- Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – ett utbildningsmaterial för socialtjänsten
- Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck – Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården
- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen
- Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten
- Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – utbildningsmaterial

Sedan den 1 juli 2020 kan förvaltningsrätten utfärda utreseförbud när det finns en påtaglig risk att barnet förs utomlands för ett barnäktenskap eller köns-

stympling. I det akuta skedet ska beslutet kunna fattas av social-nämnden men måste senare bekräftas av förvaltningsrätten. Om barnet har ett pass kan det återkallas.⁷⁹ Om beslutet inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att den unge att förs utomlands eller lämnar Sverige kan socialnämnden fatta ett beslut om tillfälligt utreseförbud. Beslutet ska skickas in till förvaltningsrätten inom en vecka och förvaltningsrätten ska pröva beslutet så snart det kan ske. Om det inte finns synnerliga hinder ska beslutet fattas inom en vecka från det att beslut och handlingarna kom till rätten.⁸⁰ Under 2020 och 2021 har i vart fall 35 barn (samtliga flickor) meddelats utreseförbud enligt 31 a § LVU samt i vart fall 33 barn meddelats tillfälligt utreseförbud, varav 21 barn därefter beviljats utreseförbud.

Inom socialtjänsten råder enligt huvudregeln i 26 kap. 1 § OSL sekretess för uppgift om enskilds förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom eller henne närstående lider men. Ett viktigt undantag görs i 10 kap. 21 § OSL. Vid misstanke om brott enligt 3, 4 och 6 kap. BrB eller brott som avses i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor, mot någon som inte fyllt 18 år, bryts sekretessen och uppgiften får lämnas till åklagare eller polis.

Länsstyrelsen Östergötlands nationella kompetens-team ska samordna och stödja arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. De har en nationell stödtelefon dit yrkesverksamma och de som arbetar ideellt kan ringa för råd och konsultation i situationer där barn och vuxna är utsatta, eller som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Telefonen är bemannad helgfria vardagar, måndag till fredag, kl 09:00–16:00. De nås på telefonnummer: 010-223 57 60.

Rättsväsendet

Det är inte särskilt reglerat att åklagaren är förundersökningsledare vid hedersrelaterade brott, men så är ofta fallet eftersom det i de allra flesta fall rör sig om barn- eller relationsärenden vilka ska ledas av åklagare. Polismyndigheten utreder brottet med direktiv från Åklagarmyndigheten som leder förundersökningen.

Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten har publicerat ett metodstöd respektive en handbok om hedersrelaterad brottslighet. Metodstöden respektive handboken finns på respektive myndighets intranät. Polismyndighetens metodstöd består av två delar; del

79 Se Lag (1990:52) med särskild bestämmelser om vård av unga 31a-i §§

80 Lag (1990:52) med särskild bestämmelser om vård av unga 31 d-e §§

ett innehåller teori och del två innehåller praktiska tips för olika situationer och funktioner. Det är viktigt att utredare besitter den kunskap om hedersrelaterad brottslighet som krävs och har tagit del av all information som finns i respektive myndighets metodstöd/handbok.

I samband med utgivningen av Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens nya metodstöd respektive handbok, lanserade myndigheterna en ny gemensam definition av begreppet hedersrelaterad brottslighet:

Hedersrelaterad brottslighet är brott som helt eller delvis begåtts för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps anseende utifrån en föreställning om heder.

Det är alltså viktigt att betona att de flesta brott kan vara hedersrelaterade – det är motivet som avgör. Att den unge lever i en hederskontext är inte tillräckligt för att i sig säga att brottets motiv varit att återupprätta eller bevara personens, familjens, släkten eller annan liknande grupps anseende utifrån en föreställning om heder.

Sedan september 2019 har Polismyndigheten infört en hedersmarkering i Durtvå (Datoriserad utredningsinstrument med tvångsmedelshandtering), vilket är polisens IT-stöd för brottsutredning och tvångsmedelshandtering. Den person som granskar den upprättade anmälan har att ta ställning till om det finns anledning att utreda ett eventuellt hedersmotiv. Syftet med hedersmarkeringen är att tidigt kunna identifiera brotten för att kunna vidta rätt åtgärder initialt, under utredning och i skyddsarbetet med barnet. Ett ärende som bedöms vara ett brott utfört med ett motiv att bevara eller återupprätta familjen heder ska skyndsamt skickas till åklagaren.⁸¹

FAKTORER ATT BEAKTA I UTREDNINGAR BROTT MOT BARN

Åklagarens handbok *Brott mot barn* ger bland annat följande exempel på faktorer att ta i beaktande vid utredningar av brott mot barn:⁸²

- Vid utredningar som rör barn finns krav på att brottet ska utredas med särskild skyndsamhet om brottet är riktat mot barnets liv, hälsa, frihet eller frid och brottet kan ge fängelse i mer än sex månader.⁸³
- En särskild företrädare och/eller ett målsägandebitråde ska utses så att barnets rättigheter ska kunna tas tillvara när vårdnadshavaren, eller någon som står i nära förhållande till vårdnadshavaren, misstänks för brott mot barnet.⁸⁴ En

grundläggande förutsättning är att det kan följa fängelse på det aktuella brottet. Även om barnet är placerat enligt LVU ska barnet förordnas en särskild företrädare. Den särskilda företrädaren har en vårdnadshavares befogenhet i frågor som rör förundersökning och eventuell rättegång; till exempel lämna tillstånd till förhör och avgöra hur transporter och läkarundersökningar ska genomföras. Den särskilda företrädaren ska agera och fatta beslut enligt barnets bästa. Den särskilda företrädaren bör närvara vid medhörning vid förhör. När en eller båda vårdnadshavarna anses vara lämplig/lämpliga att företräda barnet kan istället ett målsägandebitråde utses vars roll är att vara ett stöd för barnet såväl juridiskt som personligt.

- Förhör med barn under 15 år eller barn över 15 år som av olika skäl inte kan förväntas medverka vid rättegången ska dokumenteras genom videoupptagning. Om barnet ska höras vid rättegången bör ändå förhöret spelas in genom videoupptagning.
- Förhørsledaren bör ha särskild kompetens för uppgiften att förhöra ett barn.⁸⁵ Om barnet inte ska höras i rätten blir detta särskilt viktigt.
- Förhöret ska hållas inom 14 dagar från det att anmälan upprättats. Det ska planeras och genomföras med barnets bästa i fokus.
- Åklagaren bör alltid närvara vid barnförhör. Såväl förundersökning som förhör ska planeras av åklagare tillsammans med barnförhørsledaren.
- Övriga samverkanspartner inom Barnhuset såsom företrädare för socialtjänst, barnmedicin och barnpsykiatri bör ges möjlighet att närvara.
- Om barnet med hänsyn till mognad och ålder själv kan ta ställning till huruvida en läkarundersökning ska utföras är det barnets samtycke som ska inhämtas. I annat fall är det vårdnadshavare eller om särskild företrädare utsetts, den särskilde företrädaren. Enligt Socialstyrelsen kan barn från tolvårsåldern ha nått en sådan ålder att barnets egen vilja bör respekteras.
- En läkarundersökning bör i regel göras om barnets egen berättelse eller annan information i utredningen tyder på att barnet utsatts för ett övergrepp.
- Åklagarmyndigheten fastslår att ju tidigare en anmälan görs desto bättre är förutsättningarna för att säkra teknisk bevisning (såsom brottsplatsundersökning, tömning av mobiltelefon, gods- och spårsäkring och dokumentation av skador) och bevisning i form av vittnesförhör.⁸⁶

81 www.polisen.se

82 Åklagarmyndigheten (2012 rev 2019) *Brott mot barn – Åklagarens barnhandbok*.

83 Se 2a§ förundersökningskungörelsen (1947:948)

84 Se lagen (1999:997) om särskild företrädare

85 Se Förundersökningskungörelsen 18§

86 Åklagarmyndigheten (2012 rev 2019) *Brott mot barn – Åklagarens barnhandbok*

Varje Polisområde ska ha kontaktpersoner i Polisens nationella kompetensnätverk. Ta reda på vem som finns inom ditt polisområde och ta hjälp av personen vid behov. Uppdaterade kontaktuppgifter finns alltid att nå via ämnessidan hedersrelaterad brottslighet på Intrapolis.

ÖVERSYN AV POLISENS VERKSAMHET

Polismyndigheten genomförde under åren 2014–2015 en översyn av polisens verksamhet gällande hedersrelaterad brottslighet och kom fram till följande:⁸⁷

- Dessa utredningar är åklagarledda och polisen har att följa åklagarens direktiv.
- Ärendena varierar i villkor och omfattning. Det är ärenden där både barn, ungdomar och vuxna är målsäganden. I vissa förundersökningar har det utförts ett omfattande utredningsarbete och i enstaka fall har ingen utredningsåtgärd alls förekommit.
- Ärenden läggs ner trots att de innehåller få utredningsåtgärder. Fler förhör borde hållas inom familjen och med vittnen utanför den närmsta familjekretsen. Rutinmässiga utredningsåtgärder ska vidtas och befintlig lagstiftning användas. Det är svårt att bevisa dessa brott.
- Fler beslut borde kunna inhämtas i bevishänseende. Med en höjd straffsats skulle mer omfattande tvångsmedel kunna användas.
- Rättsintygen bör baseras på läkarundersökningar utförda av läkare med specialistkompetens i könsstympling alternativt att rättsläkare utför undersökningen.
- Se över möjligheten att göra en läkarundersökning gällande psykiskt trauma efter övergreppet och använda det som stödbevisning om så är fallet, samt att styrka psykisk misshandel och åtala på alternativa brott.
- Åklagare och polis som utreder dessa brott bör ha specialistkunskap. Ärendena är relativt få men ofta komplexa, tidskrävande och svårutredda.

Följande förslag lämnas:⁸⁸

- Befintlig lagstiftning och gängse arbetsmetoder ska användas, till exempel husrannsakingar för att söka stödbevisning för sms- och mejlkonversationer.

- Polisanställda behöver ha relevant kompetens för att rätt identifiera och utreda brott med hedersmotiv. Bland annat en ökad kunskap om vad förlovning och äktenskap innebär. Kompetensen behöver ses över för samtliga roller och nivåer inom organisationen.
- Utveckla det transnationella arbetet. Ingen rätts-hjälp begärd i något av ärendena.
- Särskild företrädare/målsägandebiträde ska utses utan undantag. Då brottet sanktioneras av barnets närmaste krets är det viktigt att barnet skyddas i det rättsliga av samhället.
- Se över systemet med spärrade brottskoder så att målsägandekopian inte skickas hem.

Särskild företrädare/målsägandebiträde ska utses utan undantag. Då brottet sanktioneras av barnets närmaste krets är det viktigt att barnet skyddas i det rättsliga av samhället.

PATRIARK

Det är viktigt att en risk- och skyddsbedömning görs i de ärenden där det föreligger hot för fortsatt våld samt dödligt våld. Inom polisen används Patriark. Patriark är en checklista för att användas inom exempelvis polis, socialtjänst och psykiatri.⁸⁹ Patriark är indelad i tre steg

- **steg 1** där man beskriver fallet och dess kontext
- **steg 2** i vilken man bedömer riskfaktorers förekomst och relevans. Steg 2 är indelad i 3 delar; historia av hedersrelaterat våld, psykosociala problem hos gärningspersonen samt sårbarhetsfaktorer hos offret.
- **steg 3** avslutar riskbedömningen genom att man i noterar riskscenarier – vilka är de mest sannolika scenarierna vid ett framtida hedersrelaterat våld?

En undersökning av polisens utredningsarbete gjord av BRÅ visade att ärenden där en patriark hade genomförts hade fler förhör hållits med målsägande, vittnen och misstänkt förövare.⁹⁰

	2017	2018	2019
Genomförda Patriark	12	62	58

Figur 5. Riskbedömningar enligt Patriark-manualen vilket är det riskbedömningsinstrument som används vid hedersrelaterad brottslighet. Siffrorna gäller ärenden med såväl vuxna som barn som målsäganden under perioden 2017-2019.⁹¹

87 Nationella operativa avdelningen, UC Mitt (2016). Översyn av polisens verksamhet gällande hedersrelaterade brott.

88 Nationella operativa avdelningen, UC Mitt (2016). Översyn av polisens verksamhet gällande hedersrelaterade brott.

89 P. Randall Kropp, Henrik Belfrage & Stephen Hart, (2013 rev 2018). Arbetsblad för Bedömning av risk för hedersrelaterat våld (PATRIARK)

90 Brottsförebyggande rådet. Polisens utredningar av hedersrelaterat våld. Stockholm; 2012.

91 Statistik hämtad från NOA, Polismyndigheten 191023

VAD SÄGER LAGEN?

Hedersrelaterat våld och förtryck strider mot de mänskliga rättigheterna, konventionen mot barns rättigheter och kan också bryta mot svenska lagar såsom Föräldrabalken, Brottsbalken och lag med förbud mot könsstympning (1982:316). Samtliga brott i Brottsbalken kan utövas inom en hederskontext. Däremot tvångsäktenskap, vilseledande av äktenskapsresa samt könsstympning är brott som alltid anses ha utövats i en hederskontext.

Att en person lever under hedersrelaterat våld och förtryck innebär inte att brottet per automatik blir ett brott med hedersmotiv. Här behöver förundersökningen bevisa att brottets motiv har rört föreställningar om familjens heder.

Åklagaren gjorde 2006 en genomgång av 54 ärenden från åren 1994 till 2006 som bedömdes ha begåtts i en hederskontext.⁹² Det framkom då att de vanligaste brotten var olaga hot följt av misshandel, olaga frihetsberövande samt grov fridskränkning.

Barnkonventionen

Barnkonventionen är sedan den 1 januari 2020 svensk lag och genom den stärks barns mänskliga rättigheter i praktiken. Konventionen innehåller 54 artiklar och fyra av dessa ses som grundläggande principer som alltid ska beaktas när det handlar om frågor som rör barn. Följande är en sammanfattning av aktuella artiklar:

Art 2. Alla barn har samma rättigheter och lika värde.

Art 3. Barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla beslut som rör barn.

Art 6. Alla barn har rätt till liv och utveckling.

Art 12. Alla barn har rätt att uttrycka sin mening och få den respekterad.

Utöver dessa artiklar är följande också viktiga att belysa när det kommer till hedersrelaterat våld och förtryck:

Art 19. Varje barn har rätt att skyddas mot fysiskt eller psykiskt våld, övergrepp, vanvård eller utnyttjande av föräldrar eller annan som har hand om barnet.

Art 24. Varje barn har rätt till bra hälsa och rätt till sjukvård. Traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa ska avskaffas.

Figur 6. Sammanfattning av Barnkonventionens artiklar som är aktuella i kontext av hedersrelaterat våld och förtryck.

Barnäktenskapsbrott och äktenskapstvång

Den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för *äktenskapstvång enligt BrB 4:4c*. Detsamma gäller den som på samma sätt förmår någon att ingå äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra och det innefattar frågan om upplösning av förbindelsen. Sedan den 1 juli 2020 har äktenskapstvång i Brb 4:4 c utökats med ett tredje stycke som innebär att den som förmår eller tillåter en person som inte har fyllt 18 år att ingå ett äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse gör sig skyldig till ett *barnäktenskapsbrott*. Det innebär att det inte krävs vare sig olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet om personen är under 18 år. Det räcker med att en vårdnadshavare eller någon med motsvarande roll, tillåter att barnet ingår äktenskap. Lagen gäller även om brottet inte anses straffbart i det land där brottet begåtts. Försök, förberedelse och stämpling till äktenskapstvång är straffbart.

Även personer som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att genom olaga tvång eller utnyttjande av hans eller hennes utsatta belägenhet, ska förmås att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse döms för *vilseledande till tvångsäktenskapsresa enligt BrB 4:4d*.

Sedan lagarna trädde i kraft 2014, har det fram till och med 2021 gjorts 710 anmälningar som rör äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott samt vilseledande till äktenskapsresa.⁹³ Det har fram till maj 2023 polisanmälts 257 barnäktenskapsbrott.⁹⁴ Den 13 april 2022 kom den första domen vid Västmanlands tingsrätt för barnäktenskapsbrott då två 17-åringar tvingats ingå äktenskap. Pojkens föräldrar dömdes för brottet. Om flickans föräldrar gjort sig skyldig till brott gick inte att utreda då de inte var boendes i Sverige. Föräldrarna till pojken dömdes till villkorlig dom och dagsböter.

Barnäktenskap

Den 1 januari 2019 skärptes lagstiftningen som handlar om barn som ingått äktenskap.⁹⁵ Skärpningen innebär att Sverige inte erkänner ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag, om någon av parterna var under 18 år vid tidpunkten då äktenskapet ingicks.

92 Data hämtad ur Åklagarmyndigheten (2006, numer upphävd) *Handbok om hedersrelaterat våld 2006*. Att notera att brotten äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa infördes i brottsbalken först år 2014.

93 Statistik hämtad från BRÅ 220819

94 Statistik hämtad från Åklagarmyndigheten 230612

95 Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap 2018/19:CU4

Förbudet ska gälla oavsett parternas anknytning till Sverige när vigseln förrättades eller deras ålder vid erkännandeprövningen. Undantag ska aldrig kunna göras om minst en av parterna är under 18 år.

Könsstympling

Den som utför ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympta eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem, oavsett om den utsatta har lämnat samtycke eller inte, döms för brott mot *lag (1982:316) med förbud mot könsstympling*. Det krävs alltså vare sig något tvång eller utnyttjande för att brottet ska vara tillämpligt. Den som bryter mot lagen döms till fängelse i lägst två år och högst sex år. Är brottet grovt utdöms fängelse i lägst fem år och högst tio år. Lagen gäller även om brottet inte anses straffbart i det land där brottet begåtts. Brottet är straffbart på försöks-, förberedelse-, samt stämplingsstadiet enligt 2§ mot *lag (1982:316) med förbud mot könsstympling*. Det är också straffbart att låta bli att avslöja eller förhindra könsstympling. Sedan 1 maj 2020 finns det inte längre någon preskriptionstid när det har skett ett könsstymplingsbrott mot ett barn. Mellan år 2015 och 2022 finns 275 anmälda brott av misstänkt könsstympling.⁹⁶ Det är få fall som har prövats i Sverige men i de tre fällande domar som har avkunnats fram till och med juni 2023 har samtliga gällt flickor under 18 år.⁹⁷

Straffskärpningsgrund hedersmotiv

Den 1 juli 2020 infördes en särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv enligt bestämmelserna om straffmätning i 29 kap BrB.⁹⁸ Det fanns även tidigare möjlighet att beakta hedersmotiv vid straffvärdebedömningen eftersom motivet till ett brott i sig är en faktor som uttryckligen ska beaktas. I utredningen *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet* konstateras dock att hedersrelaterat våld och förtryck bör vara en prioriterad fråga och att det tydligt bör återspeglas i straffvärdet av ett brott. Brotten ses som ett samhällsproblem där de, ofta unga flickor och kvinnor, som drabbas lider stor skada av den kollektiva karaktären som brottsligheten innebär.⁹⁹ Straffskärpningsregeln innebär att om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons, familjs, släkts eller annan liknande grupps heder så skulle det vid bedömningen av straffvärdet ses som en försvårande omständighet.¹⁰⁰

Nya lagar

Den 1 juni 2022 infördes ett nytt brott som betecknas som hedersförtryck. Straffbestämmelsen innebär att det är straffbart att begå vissa brottsliga gärningar mot en person i syfte att bevara eller återupprätta en persons eller släkts heder. Var och en av gärningarna ska ha utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet, och varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. De brottsliga gärningarna som är aktuella regleras i 3 eller 4 kap., 5 kap.1 eller 2 §§, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud. Straffet är fängelse i lägst ett år och högst sex år. Exempel på brott är misshandel (kap 3) olaga hot eller äktenskapstvång (kap 4), skadegörelse (kap 12) eller sexuellt ofredande (kap 6). Straffbestämmelsen är snarlik fridskränkingsbrotten men med skillnaden att det vid ett hedersförtryck inte finns ett krav på att offer och förövare är närstående. De allvarigare formerna av brottslighet, där straffskalan är strängare än vid hedersförtryckslagstiftningen, ska inte omfattas av hedersförtryck utan domstolen ska istället döma särskilt för dessa brott. Exempel på sådana brott är grov misshandel eller våldtäkt.

Sedan 1 maj 2021 har en särskild straffbestämmelse införts som innebär att det är brottsligt att uppmana eller på annat liknande sätt utöva psykisk påverkan mot någon att begå självmord. Straffbestämmelsen uppmaning till självmord kan ge fängelse i högst två år.¹⁰¹ I utredningen konstateras att det i sammanhang där det förekommer kontrollerande beteenden så kan uppmaningar till självmord vara en del av kontrollen, exempelvis i en hederskontext. I många av de fall som benämns ”balkongflickorna” misstänks de ha varit pådrivna av familjer och släktingar.¹⁰²

Länsstyrelsen Östergötlands nationella kompetensteam ska samordna och stödja arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. De har en nationell stödtelefon dit yrkesverksamma eller arbetande ideellt kan ringa för råd och konsultation i situationer där barn och vuxna är utsatta, eller som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Telefonen är bemannad helgfria vardagar, måndag till fredag, kl 09:00–16:00. De nås på telefonnummer: 010-223 57 60.

96 Statistik hämtad från BRÅ 220819

97 Se Hovrätten för Västra Sverige B3153-06, dom Hovrätten för Västra Sverige B4231-06 samt dom Hovrätten över Skåne och Blekinge, B132-18 (stämpling till brott mot lagen med förbud mot kvinnlig könsstympling).

98 29 kap 2 § p10 BrB

99 SOU 2018:6 ”Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet”

100 29 kap 2 § p10 BrB

101 Brottsbalken 4 kap 7a§

102 ibid

Hälso- och sjukvård

Hälso- och sjukvården regleras av Hälso- och sjukvårdslagen, Offentlighets- och sekretesslagen, Föräldrabalken, Patientjournalagen, Patientlagen, Smittskyddslagen samt Abortlagen. För personer som arbetar inom hälso- och sjukvård är det viktigt att känna till hur man ska upptäcka, bemöta och hantera patienter som lever under hedersrelaterat våld och förtryck.

För att få en bredare kunskap rekommenderas exempelvis Länsstyrelsen Östergötlands handböcker *Våga Se – En vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*, samt *Våga göra skillnad*.

PRAKTISKA RÅD VID LÄKARUNDERSÖKNING VID MISSTANKE OM KÖNSSTYMPNING

I handboken *Våga se* har Länsstyrelsen Östergötland tagit fram ett antal praktiska råd vid en allmän undersökning av en flicka.¹⁰³ Läs handboken för att få samtliga råd. Nedan följer några av de råd som anges:

- I undersökningsrummet bör antalet närvarande begränsas till de som är oundgängliga för att utföra undersökningen.
- Tänk på att flickan kan vara rädd för att lägga sig i den gynekologiska stolen och att flickor som inte har puberterat inte bör undersökas i den gynekologiska stolen.
- Använd ett icke-akademiskt språk och använd gärna de ord flickan använder om detta känns bekvämt. Om detta inte känns bekvämt förklara varför för henne och använd sedan det språk/de termer som känns bekväma men som är anpassade till den unga.
- Kom ihåg att flickan kanske inte ens är medveten om att hon utsatts för könsstympning och att hennes sätt att fungera såväl kroppsligt som psykologiskt till följd av könsstympningen är hennes verklighet, och att hon därmed inte känner till något annat.
- Beskriv vilken hjälp flickan kan få av ungdomshälsan och annan hjälp som finns att få i förlängningen som till exempel öppningsoperation. Här är det viktigt att man som yrkesverksam själv tagit reda på vem flickan ska vända sig till i din region om hon önskar en öppningsoperation.
- Säkerställ att flickan får möjlighet till behandling hos BUP eller annan lämplig aktör.
- Fråga efter undersökningen om hon vill se bild av ett icke könsstympt underliv och visa bilden om hon önskar det.
- Inge ett lugn i flickan. Ge henne möjlighet att klä av sig i lugn och ro. Förstärk det positiva.

Länsstyrelsen Östergötlands nationella kompetensteam ska samordna och stödja arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. De har en nationell stödtelefon dit yrkesverksamma eller arbetande ideellt kan ringa för råd och konsultation i situationer där barn och vuxna är utsatta, eller som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Telefonen är bemannad helgfria vardagar, måndag till fredag, kl 09:00–16:00. De nås på telefonnummer: 010-223 57 60.

Det finns en möjlighet att sekretessbelägga dokumentation i patientjournalen även för vårdnadshavare, se 12 kap 3 § OSL. Det är viktigt att personal inom hälso- och sjukvården har kunskap om rutiner och metoder för att kunna ha patientsäkerheten i fokus.

103 Länsstyrelsen Östergötland (2015) *Våga se – en vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*.

RÄTTLÄKARUNDERSÖKNING/GYNEKOLOGISK UNDERSÖKNING

Följande text är skriven av Petra Almqvist-Råsten, Enhetschef, Medicinsk chef, Med Dr, Överläkare på Rättsmedicinalverket i Stockholm och vänder sig till dig som ska utföra en rättsmedicinsk undersökning:

Vid utredning av barn och unga där man misstänker könsstympning är det av största vikt att det finns ett nära samarbete mellan olika myndigheter samt hälso- och sjukvården.

När polis eller åklagare ska utreda ett misstänkt brott är det ofta avgörande att snabbt undersöka och dokumentera kroppsskador hos personen som råkat ut för gärningen. Vid misstanke om könsstympning och andra övergrepp i samband med hedersrelaterat våld och förtryck kan en rättsmedicinsk undersökning och rättsintyg vara en viktig del av bevisningen.

Undersökningarna bör utföras av läkare med specialisterfarenhet och med erfarenhet att utfärda rättsintyg. Det får inte råda någon tvekan om de undersökande läkarnas kompetens och objektivitet.

Den undersökande läkaren (som kan vara specialist i olika typer av specialiteter) måste ha god kännedom om den normala anatomin hos flickor i olika åldrar, men även hur skador uppkommer och bedöms, hur skador läker samt vilka olika metoder det finns att utföra könsstympning på.

Innan läkarundersökningen utförs bör läkaren ha tillgång till nödvändiga polisrapporter inklusive förhör. Polisrapporten ska innehålla uppgifter om bakgrunden till anmälan och det förmodade övergreppets karaktär. Detta för att undersökningen ska kunna utföras på rätt sätt, för att rätt ställningstagande till vilken provtagning som behövs ska kunna göras, samt för att rättsintyget ska kunna försöka besvara de frågeställningar polis och åklagare har i det specifika fallet.

Vid en undersökning ingår en läkarundersökning "från topp till tå" inklusive munslemhinna, tänder, underliv inklusive ändtarmsområdet, och fysisk utvecklingsgrad. Det är viktigt att poängtera att flickor som inte puberterat inte bör undersökas i gynstol. Vid könsstympning hos flickor, liksom vid sexuella övergrepp, finns sällan större skador då de flesta könsstympningsmetoder inte behöver efterlämna kvarstående ärr. En fullgod undersökning är ändå av stor vikt för barnet. En rättsmedicinsk undersökning med inriktning på underlivet är inte till men för den undersökta utan forskning har visat att den är till godo för den undersökte.¹⁰⁴

WHO har i en klassifikation delat in könsstympning i fyra olika typer. I den minst omfattande formen ingår exempelvis prickning av klitoris med ett vasst föremål. Andra ingrepp innebär av att klitoris och de inre blygdläpparna skärs bort, vilket är det vanligaste ingreppet. Vid mer omfattande ingrepp skärs även de yttre blygdläpparna bort, vilket kallas infibulation. Vid infibulation lämnas enbart en centimeterstor öppning kvar för att menstruationsblod och urin ska kunna passera. Den mest omfattande formen av könsstympning kallas enligt WHO:s klassifikation för klitoridektomi, vilket innebär att helt eller delvis avlägsna klitoris. Det är alltså endast vid de mer omfattande ingreppen som man kan förvänta sig fynd som syns efter avslutad läkning. Det är då av största vikt att det poängteras att frånvaro av fynd inte utesluter att könsstympning ägt rum.

Rättsmedicinalverket (RMV) har sedan 2006 huvudansvaret i Sverige för att utfärda rättsintyg. Rättsintyg är ett viktigt underlag både i förundersökningen och vid en eventuell rättegång. Huvudregeln är att rättsintyg inhämtas av Rättsmedicinalverket, där rättsläkare i många ärenden utför både kroppsundersökningen och utfärdar rättsintyget. Själva kroppsundersökningen eller kroppsbesiktningen (misstänkt) samt utfärdandet av rättsintygen kan i vissa ärenden istället göras av annan läkare, såsom vid sexualbrott och brott mot barn. Rättsmedicinalverket kan utfärda rättsintyget utifrån undersökning på Barnhus eller från patientjournal om så behövs. Dock är det så att alla legitimerade läkare och legitimerade tandläkare som arbetar inom den offentligt bedrivna hälso- och sjukvården är skyldiga att göra kroppsundersökningar och skriva rättsintyg på begäran av polis och åklagare.

104 Svensk Förening för Obstetrik & Gynekologi Arbets- och Referensgrupper (1994). *Sexuella övergrepp mot barn och ungdomar*

Lagtext och exemplifiering av brott

Följande brott är exempel på brott som kan äga rum i en hederskontext. Det är dock viktigt att betona att även andra brott kan ske med motivet att återupp-
rätta eller bevara personens, familjens, släktens eller annan liknande grupp anseende utifrån en föreställning om heder.

Barnäktenskapsbrott 4 kap 4c § BrB

Den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för äktenskapstvång till fängelse i högst fyra år.

Detsamma gäller den som på sätt som anges i första stycket förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och
2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år, döms för barnäktenskapsbrott till fängelse i högst fyra år. För barnäktenskapsbrott döms också den som i annat fall förmår eller tillåter en person som inte har fyllt arton år att ingå ett äktenskap som är giltigt på sätt som anges i första stycket eller en äktenskapsliknande förbindelse enligt vad som anges i andra stycket. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år. *Lag (2020:349)*.

Vilseledande till äktenskapsresa 4 kap 4 d § BrB

Den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än den där han eller hon bor, i syfte att personen genom olaga tvång eller utnyttjande av hans eller hennes utsatta belägenhet ska förmås att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c §, döms för vilseledande till äktenskapsresa till fängelse i högst två år. *Lag (2014:381)*.

Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor

1 § Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympning) får

inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte. *Lag (1998:407)*.

2 § Den som bryter mot 1 § döms till fängelse i lägst två och högst sex år. Är brottet med hänsyn till omständigheterna mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år. Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om könsstympningen är särskilt omfattande eller om gärningen har orsakat livsfara eller allvarlig sjukdom eller om gärningsmannen i annat fall har visat synnerlig hänsynslöshet. För försök, förberedelse och stämpling samt för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott döms det till ansvar enligt 23 kap BrB. *Lag (2017:333)*.

3 § Den som har begått brott enligt denna lag döms vid svensk domstol även om 2 kap. 2 eller 3 § BrB inte är tillämplig.

Bestämmelser om krav på tillstånd att väcka åtal i vissa fall finns i 2 kap. 5 § BrB. *Lag (1999:267)*.

Olaga hot, 4 kap 5 § BrB

Den som hotar någon annan med brottslig gärning på ett sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig rädsla för egen eller annans säkerhet till person, egendom, frihet eller frid, döms för olaga hot till böter eller fängelse i högst ett år.

Om brottet är grovt döms för grovt olaga hot till fängelse i lägst nio månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas

om hotet påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller annars har varit av allvarligt slag, eller

om gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art. *Lag (2018:1745)*.

Det kan handla om dödshot, hot om att göra illa eller hot om att föra personen ut ur landet och mot deras vilja giftas bort. Se exempelvis Hovrätten för Västra Sveriges dom den 6 december 2017, B3213-17.

Misshandel 3 kap 5 § BrB

Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. *Lag (1998:393)*.

Det kan handla om slag över ansiktet med knuten näve. Är det ett slag med öppen hand är misshandeln att betrakta som ringa. Är det istället fråga om en gärning som varit livsfarlig eller om gärningsmannen har tillfogat en svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet är det fråga om grov misshandel, enligt BrB 3:6.

Olaga frihetsberövande 4 kap 2 § BrB

Den som i annat fall än som sägs i 1 eller 1 a § för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten, döms för olaga frihetsberövande till fängelse, lägst ett och högst tio år.

Är brottet mindre grovt, döms till böter eller fängelse i högst två år. Lag (2002:436).

Det kan handla om att målsäganden blir inlåst i sitt rum utan möjlighet att lämna eller att målsäganden genom hot och/eller våld tvingas till t.ex bilfärder mot sin vilja.

Se exempelvis dom: Hovrätten över Skåne och Blekinge den 20 februari 2019, B22-19

Grov fridskränkning 4 kap 4a § BrB

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse i lägst nio månader och högst sex år.

Andra brott som är värda att ta del av är:

Olaga tvång, 4 kap 4 § BrB

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något döms för olaga tvång till böter eller fängelse i högst två år. Om någon med sådan verkan utövar tvång genom hot att åtala eller ange någon annan för brott eller att lämna menligt meddelande om någon annan, döms också för olaga tvång, om tvånget är otillbörligt.

Om brottet är grovt döms för grovt olaga tvång till fängelse i lägst nio månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen

1. har innefattat våld av allvarligt slag,
2. har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag, eller
3. annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art. Lag (2017:332).

Det kan handla exempelvis om att den unge begränsas i sitt levnadsutrymme genom att föräldern eller någon annan utövar våld eller hot om våld som ett sätt att begränsa den unge. Det kan exempelvis röra sig om val av partner, val av umgänge etc.

I de fall där den unge tvingats stanna på sitt rum genom att gärningspersonen utövat våld, hotat om våld eller dödshot men där man inte kan bevisa att målsäganden har berövats sin frihet kan det istället vara fråga om olaga tvång.

Hedersförtryck, 4 kap 4e § BrB

Den som mot en person begår brottsliga gärningar enligt 3 eller 4 kap., 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud och ett motiv varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för hedersförtryck till fängelse i lägst ett och högst sex år. Lag (2022:310).

Ofredande, 4 kap 7§ BrB

Den som fysiskt antastar någon annan eller utsätter någon annan för störande kontakter eller annat hänsynslöst agerande döms, om gärningen är ägnad att kränka den utsattas frid på ett kännbart sätt, för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år. Lag (2017:1136).

Det kan handla om att någon spottar målsäganden i ansiktet, kallar målsäganden för kränkande saker som till exempel hora, att knuffa någon eller riva i kläderna. Om brottet sker på enskild plats krävs att målsäganden själv anger brottet till åtal eller det är påkallat ur allmän synpunkt.

Uppmaning att begå självmord, 4 kap 4b § BrB

Den som uppmanar eller på annat liknande sätt utövar psykisk påverkan mot någon att begå självmord döms, om gärningen är ägnad att medföra en inte obetydlig fara för en sådan handling, för uppmaning till självmord till fängelse i högst två år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket och inte har uppsåt till men är oaktsam beträffande de omständigheter som innebär att gärningen är ägnad att medföra en inte obetydlig fara för självmord, döms för oaktsam uppmaning till självmord till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om en gärning enligt första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar. Lag (2021:225).

Brytande av post- eller telehemlighet, 4 kap 8 § BrB

Den som olovligen bereder sig tillgång till ett meddelande, som ett post- eller telebefordringsföretag förmedlar som postförsändelse eller i ett elektroniskt kommunikationsnät, döms för brytande av post- eller telehemlighet till böter eller fängelse i högst två år. Lag (2012:280).

Intrång i förvar, 4 kap 9 § BrB

Den som, utan att fall är för handen som i 8 § sägs, olovligen bryter brev eller telegram eller eljest bereder sig tillgång till något som förvaras förseglat eller under lås eller eljest tillslutet, döms för intrång i förvar till böter eller fängelse i högst två år.

Barnkonventionen

Artikel 1

I denna konvention avses med barn varje människa under 18 års ålder, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet.

Artikel 2

1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.
2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.

Artikel 3

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.
2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder.
3. Konventionsstaterna ska säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för omvårdnad eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.

Artikel 6

1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet.
2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Artikel 12

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

Artikel 19

1. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.
2. Sådana skyddsåtgärder bör, där så är lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och de personer som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa och, där så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.

Artikel 24

1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering. Konventionsstaterna ska sträva efter att säkerställa att inget barn berövas sin rätt att ha tillgång till sådan hälso- och sjukvård.
2. Konventionsstaterna ska sträva efter att till fullo förverkliga denna rätt och ska särskilt vidta lämpliga åtgärder för att:
 - (a) minska spädbarns- och barnadödligheten,
 - (b) säkerställa att alla barn tillhandahålls nödvändig hälso- och sjukvård med tonvikt på utveckling av primärvården,
 - (c) bekämpa sjukdom och undernäring, bland annat inom ramen för primärvården, genom utnyttjande av lättillgänglig teknik och tillhandahållande av lämpliga och näringsrika livsmedel och rent dricksvatten, med beaktande av de faror och risker som miljöförstöring innebär,
 - (d) säkerställa tillfredsställande hälso- och sjukvård för mödrar före och efter förlossningen,
 - (e) säkerställa att alla grupper i samhället, särskilt föräldrar och barn, får information om och har tillgång till undervisning om barnhälsovård och näringslära, fördelarna med amning, hygien och ren miljö och förebyggande av olycksfall och får stöd vid användning av sådana grundläggande kunskaper,
 - (f) utveckla förebyggande hälso- och sjukvård, föräldrarådgivning samt undervisning om och hjälp i familjeplaneringsfrågor.
3. Konventionsstaterna ska vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa.
4. Konventionsstaterna åtar sig att främja och uppmuntra internationellt samarbete i syfte att gradvis uppnå det fulla förverkligandet av den rätt som erkänns i denna artikel. Särskild hänsyn ska härvid tas till utvecklingsländernas behov.

Ny lagstiftning

För dig som arbetar på Barnahus är det viktigt att känna till vad de nya lagarna innebär. Lagarna trädde i kraft den 1 juli 2020 och innebär att det infördes ett barnäktenskapsbrott samt ett utreseförbud. Den nya lagstiftningen innebär också att straffvärdet ska höjas om ett motiv för brottet har varit att bevara eller återupprätta hedern. Följande är en genomgång av vad de nya lagarna innebär, och utgår från resonemang förda i propositionen om ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.¹

Barnäktenskapsbrott

Barnäktenskapsbrott kan ge fängelse i högst fyra år. Genom det nya brottet blir det straffbart att förmå, eller tillåta, ett barn att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Tidigare var tvång eller en utsatt belägenhet ett krav för att man skulle anse att ett brott hade begåtts mot barn under 18 år. Det nya brottet regleras i Brottsbalken kap 4:4c.

Viktigt att veta:

- Med *förmår* (rekvisit) menas att det ska finnas ett orsakssamband mellan gärningsmannens handlande, och att äktenskapet eller den äktenskapsliknande förbindelsen ingås. Det ska finnas ett krav på ett aktivt handlande även om det räcker med en subtil påtryckning. Detta kan till exempel vara aktuellt när en släkting uppmanar ett barn att gifta sig eftersom det är viktigt för släktens anseende. Om den som gifter sig med ett barn också har förmått barnet till äktenskapet träffar straffbestämmelsen även honom eller henne.
- Begreppet omfattar inte bara aktiva handlingar utan även, för dem som är i en garantställning gentemot barnet, underlåtenhet att avvärja att ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse kommer till stånd.
- Har brottet begåtts med tvång eller hot ska ett hårdare straff dömas ut.
- Barnäktenskapsbrottet anses brottsligt även på försök-, förberedelse- och stämplingsstadiet.
- Det krävs inte dubbel straffbarhet vilket innebär att Sverige kan döma ut ett straff trots att det inte är brottsligt i landet där gärningen begicks.

Straffskärpningsregeln

Den nya straffskärpningsregeln i Brottsbalken 29:2 punkt 10, innebär att om ett motiv för brottet har varit att bevara eller återupprätta heder, ska det ses som en försvärande omständighet vid bedömningen av straffvärdet.

Viktigt att veta:

- Hedersmotivet behöver inte vara det enda motivet.
- Det ska vara fråga om en persons, en familjs eller en släkts heder. Det räcker med andra ord att det är fråga om en persons uppfattning om att hedern anses påverkad, och att det är det som har föranlett brottsligheten. Det kan också vara fråga om att en person anser sig bärare av hela familjs/släktens heder och därmed anser sig behöva straffa den utsatta.
- Begreppen familj och släkt tolkas i vid bemärkelse och kan avse såväl nära familjemedlemmar, som mer avlägsna släktingar. Vidare omfattas annan liknande grupps heder till exempel klaner. Det är inte ett krav att det finns ett släktskap i gruppen, men avsikten är inte att likställa grupper eller sammanslutningar till exempel kriminella nätverk med familj eller släkt.
- Den persons, familjs, släkts eller grupps heder som motivet knyter an till behöver inte vara gärningsmannens egen. Det kan röra annan familj, grupps eller släkts anseende.
- Brottet behöver inte begås mot närstående och är könsneutralt).
- Regeln är tillämplig även om det är en ensam gärningsman som agerat utan stöd från andra.
- Regeln är tillämplig vid alla typer av brott.

1 Prop. 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet

Utreseförbud

Ett utreseförbud ska skydda barn från att föras utomlands i syfte att ingå barnäktenskap, eller att könsstympas. Ett utreseförbud ska både utgöra hinder mot att utfärda pass, och skäl för att återkalla pass. Det är straffbart att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud. Såväl könsstympning som barnäktenskapsbrott är straffbelagt på försök, förberedelse och stämpling. Överväg därför också om en polisanmälan bör upprättas.

Det är förvaltningsrätten som beslutar om ett utreseförbud och regleras i Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga 31§.

Viktigt att veta:

- Förbudet gäller trots att den unge medverkar till att föras utomlands i nämnda syften.
- Det måste finnas konkreta omständigheter som talar för en risk att föras utomlands, eller att lämna Sverige i dessa syften.
- Syftet är inte att den här lagen ska ersätta ett beslut om vård, men den kan komplettera ett sådant ingripande.
- Förbudet ska omprövas av socialnämnden inom sex månader och upphör att gälla när barnet fyllt 18 år.
- Socialnämnden kan fatta beslut om tillfälligt utreseförbud om det inte går att avvakta ett beslut från förvaltningsrätten. Beslutet gäller omedelbart och ska underställas rätten inom en vecka från den dag då beslutet fattades. Om förvaltningsrätten fastställer beslutet måste en ansökan om ett utreseförbud inkomma till rätten inom fyra veckor.
- Utreseförbud innebär att passet spärras och att man inte kan ansöka om nytt pass.
- Det finns möjlighet att få tillfälligt undantag från ett utreseförbud, till exempel vid en klassresa eller resa med familjehemmet.
- Den unge har rätt till ett offentligt biträde (om det inte måste antas att behov av biträde saknas).

Straff vid utförande av barn med utreseförbud

Den som för ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud, döms till fängelse i högst två år. Eftersom straffskalan innehåller fängelse ökar de rättsliga förutsättningarna för att gripa, anhålla och häkta gärningspersonen.

Stöd vid rådgivning/konsultation

- Få fram så mycket information som möjligt från anmälaren för att kunna identifiera risker och skyddsbehov.
- Har en strukturerad riskbedömning gjorts? Rekommendera handläggaren att en sådan görs.
- Vilket slags våld är barnet utsatt för; psykiskt, fysiskt, sexuellt, materiellt, latent? Har våldet eskalerat över tid?
- Blir barnet begränsat i till exempel val av fritidsaktiviteter, obligatoriska aktiviteter i skolan (till exempel simundervisning och sex och samlevnadsundervisning), relationer, klädval och musik?
- Finns det syskon (bröder) som kontrollerar?
- Alla som lever i en hederskontext påverkas av detta och förövaren kan också själv vara ett offer.
- Kännedom om släkt; var finns släkten? Släkten behöver inte finnas i Sverige för att det ska finnas en stark påverkan på familjen i Sverige.
- Ta reda på om det finns oro kring övriga syskon i familjen. Har socialtjänsten inlett utredning på samtliga barn och unga i familjen? Viktigt med fokus på samtliga syskon; finns det misstanke om heder hos äldre syskon som till exempel könsstympning, tvångsgifte, bröder som tvingas kontrollera systrar, uppfostringsresor med mera?
- Finns planerade eller redan genomförda resor där det finns oro för tvångsgifte, könsstympning eller att de genomförs/ska genomföras i uppfostringssyfte? Observera även resor till europeiska länder. Ta reda på vilka länder UD avråder att resa till. Säkerställ att en anmälan görs till socialtjänsten om det förekommer sådan information. Anmäl till polisen vid misstanke om brott. Viktigt att agera vid sådan information.
- Informera om möjlighet för socialtjänsten att ansöka om utreseförbud om det finns misstankar om att barnet ska föras utomlands för att giftas bort eller könsstympas.
- Om barnet redan är fört utomlands kan man behöva upprätta en särskild checklista som bland annat bör innehålla:
 - Uppgifter till UD.
 - Information om att Försäkringskassan och Skattemyndigheten ska meddelas att barnet inte längre vistas i landet (med anledning av barnbidrag, underhållsbidrag och försörjningsstöd).
 - Polisanmälan
- Tänk på att även hot och kränkningar kan vara brottsliga gärningar.

Tippslista inför samråd och barnförhör

- Kontrollera om ärendet är markerat med hedersmotiv i Polismyndighetens utredningssystem Durtvå. Om polisanmälan ej är upprättad säkerställ att en sådan markering görs i samband med att anmälan upprättas.
- Fundera över om fler professioner bjudas in till samrådet? Exempelvis Brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten (BOPS), lokal expertis på hedersproblematik, UD, familjerätten.
- Ta upp frågan om sekretessmarkering hos de olika myndigheterna. Vid hög risk bör ärendet endast kunna hanteras av berörd personal.
- Påminn om att beslut och information i ärendet inte ska skickas hem till målsägandens adress i de fall där vårdnadshavaren är misstänkt. Skicka inte hem beslut i förundersökning eller polisanmälan till vårdnadshavare.
- Poängtera vikten att göra sekretessbedömning när information förs in i journalanteckningar.
- Begär att den särskilde företrädaren har kunskap om hedersproblematiken. Det är tingsrätten som utser den särskilde företrädaren men man kan i framställan notera att den särskilde företrädaren bör ha relevant kunskap. Om det pågår en LVU-process bör man föreslå att samma person utses som särskild företrädare.
- Planera noggrant tillsammans med särskilda företrädaren hämtning av barnet till förhöret för att minimera risken att syskon och släktingar får kännedom. Vid behov rådgör också med BOPS.
- Var extra vaksam vid val av tolk. Använd telefontolk gärna från annan region/annat land än målsäganden och i vart fall från annan etnisk folkgrupp. I ärenden med särskilt stor risk bör man använda sig av säkerhetsklassade tolkar vid förhör. En bedömning bör också göras om det kan vara nödvändigt att annat namn på barnet används. Viktigt att detta görs i dialog med förundersökningsledare för att säkerställa att dokumentation av identiteten på den hörda inte senare kan ifrågasättas. Vid misstanke om att tolken inte har gjort en korrekt tolkning behöver detta följas upp. Boka in en tolk som får tolka det som sagts i det inspelade förhöret. Skriv ett PM med eventuella avvikande uppgifter och följ upp med tolkförmedlingen. Diskutera om det finns misstanke om ev brott av tolken.
- Ta reda på var förhör kan hållas utan att röjden som ska höras. Tänk på risken att avslöja placeringssort genom val av förhörsplats samt förhörsledare.
- Säkerställ att barnet kan hämtas på ett säkert sätt. Tänk på eventuella syskon eller kusiner på förskolan eller skolan och undvik att använda resväg som kan göra att information om förhöret kommer fram till föräldrarna.
- Var extra vaksam på barnets mobiltelefon under förhöret. Ska barnet ha mobilen med? Finns risk för att barnets telefon kan vara avlyssnad? Föreslå för barnet att mobiltelefonen sätts i flygplansläge och/eller att personal tar hand om mobiltelefonen.
- Gör en planering av hur och var en beslutad läkarundersökning, som den särskilde företrädaren har godkänt, kan göras utifrån skyddsaspekten. Säkerställ att undersökningsorten inte röjer en eventuell skyddsplacering.
- Säkerställ att läkarundersökningen vid misstanke om könsstympning, utförs av läkare med kunskap om könsstympning och om barns och ungas underliv.
- Säkerställ att läkarundersökning, samt all övrig kontakt med målsäganden sker på svenska och med hjälp av tolk. En stark rekommendation är att i dessa ärenden använda en auktoriserad tolk. Viktigt att förtydliga för målsägande vad undersökningen syftar till och varför den är viktig.
- Planera för fortsatt stöd och skydd till barnet. Behövs akut krisstöd eller andra insatser? Behövs bedömning av måendet? Bedöm om en suicidbedömning bör göras? Säkerställ att en bedömning av riskerna har gjorts innan barnet får gå hem i de fall som det inte finns något beslut om placering efter polisförhör.
- Finns det anledning att överväga en ansökan om utreseförbud?
- Planera för fortsatt samverkan.
- Fundera över om det finns behov av uppföljande samråd/möte.
- Fundera över om det finns behov av samverkan med andra myndigheter. Behöver till exempel socialtjänsten och Försäkringskassan informeras om att barnet inte längre finns kvar i landet?

Fördjupningsmaterial

Utöver de referenser som finns i denna handbok rekommenderas även följande:

Socialstyrelsens handledningsmaterial för samhällskommunikatörer *Om könsstämpning av flickor och kvinnor – ett handledningsmaterial för samhällskommunikatörer*. Materialet är utformat för att ge information till nyanlända om könsstämpning, och

kan ge vägledning i att prata med vårdnadshavare. Handledningen är utformad som ett diskussionsunderlag med ”reflektionskort” som innehåller påståenden och tillhörande frågor. Tanken är att de som tar emot information om könsstämpning av flickor och kvinnor, ska samarbeta gruppvis kring dessa frågor.

Hemsidor:

<https://www.barnafrid.se/kunskapsbank/>

<http://www.hedersförtryck.se>

<http://www.jamstalldhetsmyndigheten.se>

<https://www.kunskapsguiden.se/vald/Teman/kvinnligkoesstympling/Sidor/default.aspx>

<https://socialstyrelsen.se>

<http://www.umo.se/Familj/Vad-ar-heder/>

Böcker:

Melissa Delir (2014) – Du är född att göra skillnad (kan laddas ner gratis på Länsstyrelsen i Östergötlands hemsida)

World Health Organization (2018). *Care of girls & women living with female genital mutilation. A clinical handbook*.

Socialstyrelsens meddelandeblad nr 1/2018 om oskuldsintyg (<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2018-2-14.pdf>)

Filmer:

När mörkret faller – Parallella historier om hedersrelaterat våld och mäns våld mot kvinnor

Hedersmord – Om hedersmord i mellanöstern

The Price of Honor – En dokumentär om mordet på de två tonåringarna Amina och Sara Said i Texas

Kontaktuppgifter:

Länsstyrelsen Östergötlands nationella kompetensteam ska samordna och stödja arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. De har en nationell stödtelefon dit yrkesverksamma eller arbetande ideellt kan ringa för råd och konsultation i situationer där barn och vuxna är utsatta, eller som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Telefonen är bemannad helgfria vardagar, måndag till fredag, kl 09:00–16:00. De nås på telefonnummer: 010-223 57 60.

Utrikesdepartementet Råd och konsultation vid oro eller misstanke när någon har blivit bortförd mot sin vilja.

Sektionen för familjekonfliktsfrågor – telefon 08-405 55 88

Regeringskansliets växel – telefon 08-405 10 00

UD-Jouren – telefon 08-405 50 05

Ud-kc@gov.se

Referenser

- Almroth, L., Almroth-Berggren, V., Hassanein, O.M., El Hadi, N., Al-Said, S., Hasan, S.S., Lithell, U.-B., Bergström, S. (2001). A community based study on the change of practice of female genital mutilation in a Sudanese village. *International Journal of Gynaecology and Obstetrics*, 74, pp.179–85.
- Alpin, R. (2016) *Exploring the role of mothers in 'honour' based abuse perpetration and the impact on the policing response*. Women's Studies International Forum, vol 60 pp 1–10
- Baianstovu, R., Strid, S., Cinthio, H., Särnstedt, E. & Enelo, J.-M. (2018): *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*. Örebro universitet.
- Barnafrid (2019). *Slutrapport utvärdering av Barnahus*, Linköpings universitet.
- Barnafrid, Kunskapsbank <https://www.barnafrid.se/formular-pa-svenska/>
- Bates, L. (2018). *Females perpetrating honour-bases abuse: controllers, collaborators or coerced*. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*.
- Bates, L (2021) *Honor-based Abuse in England and Wales: Who does what to Whom? Violence Against Women* vol 27 (10) 1774–1795.
- Berg, C. R., Underland, V. (2013) *The Obstetric Consequences of Female Genital Mutilation/Cutting: A Systematic Review and Meta-Analysis*. *Obstetrics and Gynecology International*, Vol.2013, pp.1–15.
- Björktomt, S. (2019). Honor-Based Violence in Sweden – Norms of Honor and Chastity. *Journal of Family Violence* (2019) 34:449–460 <https://doi.org/10.1007/s10896-019-00039-1>
- Delir, M. (2014) – Du är född att göra skillnad. Länsstyrelsen i Östergötland
Brottsförebyggande rådet. *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld*. Stockholm; 2012.
- Dir. 2019:43 ”Straffansvar för hedersrelaterat våld och förtryck”
- Europarådet (2011) *Konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet*, Istanbul 11 maj 2011.
- Förenta nationerna (1948) *Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*
<https://www.hedersfortryck.se> (191114)
<https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se> (191114)
<https://www.kunskapsguiden.se/vald/Teman/kvinnligkonsstymning/Sidor/default.aspx>
<https://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/tjanster/publikationer/konsstymningspass---svenska.html>, (191114)
<https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/tvangsakten-skap-och-barnaktenskap/> (200212)
<https://www.polisen.se> (200212)
www.skatteverket.se, 200114
<http://www.umo.se/Familj/Vad-ar-heder/>
<https://unicef.se> (191114)
<https://www.who.int/reproductivehealth/topics/fgm/overview/en/> (191114)
- Jernbro, C, Landberg, Å & Thulin, J. (2023). *Våld mot barn 2022: En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset
- Ghadimi, M. & Gunnarsson, S. (2019) Ung18 – en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. Tris.
- Kaldal, A. & Kankaanpää, E. (2015). *Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del I: En kränkning av barn och ungas rätt till integritet?* Juridisk tidskrift, volym (4), 767–781
- Kriminalvården (2018). *Hedersrelaterat våld och förtryck – mot förbättrad kunskap om förövarena*. Kriminalvårdens digitaltryck.
- Länsstyrelsen Västernorrland (2016). *Handbok för dig som jobbar inom socialtjänsten*. Hemströms tryckeri, Härnösand. 2016.
- Länsstyrelsen Östergötland (2022). *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet*. Linköping: Länsstyrelsen Östergötland
- Länsstyrelsen Östergötland (2011). *Våga göra skillnad. En vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja*. Linköping: Länsstyrelsen Östergötland
- Länsstyrelsen Östergötland (2015) *Våga se – en vägledning för stöd, vård och skydd av flickor och kvinnor som är eller riskerar att bli könsstympade*.
- Länsstyrelsen i Östergötlands län (2015) *Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck* – slutredovisning av länsstyrelsernas uppdrag att främja och lämna stöd till insatser.
- Länsstyrelsen i Östergötlands län (2020) *Statistik från Stödtelefonen vid Länsstyrelsen Östergötland* <http://www.hedersfortryck.se/wp-content/uploads/2020/01/arenden-2014-2019-tom-dec.pdf>

- Länsstyrelsen Östergötland (2020) *Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst att se och hjälpa utsatta.*
- Nationella operativa avdelningen, UC Mitt (2016), Översyn av polisens verksamhet gällande hedersrelaterade brott.
- Randall Kropp, P., Belfrage, H., Hart, S.D. (2018), *Arbetsblad för Bedömning av risk för hedersrelaterat våld (PATRIARK)*. Project International Risk and safety Services.
- Regeringen (2016) *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*. Regeringens skrivelse 2016/17:10
- Skr. 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer*
- Socialdepartementet (2018): *Handlingsplan mot könsstämpning av flickor och kvinnor*. Regeringskansliet
- Socialstyrelsen (2007). *Frihet och familj. En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld.*
- Socialstyrelsen (2011): *Våld. Handbok om socialnämndens arbete för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*. Stockholm.
- Socialstyrelsen (2014). *Vänd dem inte ryggen. Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck.*
- Socialstyrelsen (2014). Handläggning av ärenden som gäller barn och unga (SOSFS 2014:6 AR)
- Socialstyrelsen (2014). *Våld i hederns namn.*
- Socialstyrelsen (2015). *Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstämpning – en uppskattning av antalet.*
- Socialstyrelsen (2016). *Våld Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer.*
- Socialstyrelsen, meddelandeblad nr 1/2018 om oskuldsintyg (<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2018-2-14.pdf>)
- Socialstyrelsen (2019). *Barn som kommer till Sverige och uppges vara gifta*. Analys av socialtjänstens handläggning.
- Socialstyrelsen, (2021). *Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer*. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård.
- Socialstyrelsen (2021). *Inventering av vård för flickor och kvinnor som har varit utsatta för könsstämpning Slutrapport – november 2021*
- SOU 2012:35 *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*. Betänkande av utredningen om tvångsäktenskap och barnäktenskap. Stockholm Elanders Sverige AB
- SOU 2018:69 *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. Stockholm Norstedts Juridik.
- SOU 2019:32 *”Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående samt mot uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord”*. Stockholm Norstedts Juridik
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2018). *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin partner*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Svenska BUP-föreningen (2019) *Riktlinjer för Trauma och stressrelaterade syndrom*.
- Svensk Förening för Obstetrik & Gynekologi Arbets- och Referensgrupper (ARG) (1994). Rapportserie nr 28 *Sexuella övergrepp mot barn och ungdomar*
- TRIS (2019) *Trippelt utsatt – hedersrelaterat våld och förtryck bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*. Uppsala: TRIS
- Tris (2019): *Ung 018 En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala*. Uppsala: TRIS
- World Health Organization (2018). *Care of girls & women living with female genital mutilation. A clinical handbook*.
- Wikan U (2003). *En fråga om heder*. Stockholm: Ordfront.
- Åklagarmyndigheten – Utvecklingscentrum Göteborg (2006). *Handbok hedersrelaterat våld*. Utvecklingscentrum Göteborg. Handboken har utgått (data tagen).
- Åklagarmyndigheten – Utvecklingscentrum Göteborg (2012) *Brott mot barn – Åklagarens handbok* (uppdaterad feb 2019)

Egna anteckningar:

BARNAFRID – NATIONELLT CENTRUM FÖR KUNSKAP OM VÅLD MOT BARN

Besök www.barnafrid.se
för mer information